bilim ve sosyalizm yayınları
10
İKİNCİ BASKI

# KOMÜNİZM VE İNSANLIK DEĞERLERİ

MAURİCE CORNFORTH

KOMÜNİZM VE İNSANLIK DEĞERLERİ

İKİNCİ BASKI: ŞUBAT 1990
Birinci baskı: Kasım 1979

BİLİM VE SOSYALİZM YAYINLARI
Ataç Sokak, No. 36/2
Yenişehir - Ankara
Tel: 131 46 97

# SUNUŞ

## BİR DAHA YENİDEN

Ünlü İngiliz bilim adamı Maurice Cornforth'un bu yapıtını İngilizce aslından ("Communism and Human Values") Şiar Yalçın *"Komünizm ve İnsanlık Değerleri"* adıyla dilimize çevirdi. İlkin Kasım 1979'da *Bilim ve Sosyalizm Yayınları*'nın 32. kitabı olarak yayınlanan çeviri üzerinde, Sıkıyönetim Savcılığı'nca ceza yasasının 142. maddesine aykırılık yönünden dava açıldı. Yargılama, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 2 Numaralı Askerî Mahkemesi'nin 16.10.1980 tarih, 1980/836 esas ve 1980/188 sayılı *beraat kararı*'yla sonuçlandı.

Yapıtın birinci baskısı henüz tükenmeden 12 Eylül rejimi gelip çattı. Kesinleşmiş beraat kararına karşın, *"Komünizm ve İnsanlık Değerleri"*nin eldeki bütün nüshalarına *Bilim ve Sosyalizm Yayınları*'nın öteki bütün kitaplarıyla birlikte el kondu. Ankara Sıkıyönetim Komutanı'ndan emir alan Emniyet Siyasi Şube görevlileri 28 Ağustos 1982'de yayınevimi boşaltma eylemine giriştiler. 9 Eylül 1982'ye kadar günaşırı gelişlerle 13 gün süren bir operasyon... 18 yıllık yayınevimin ürünü olan kitapları kamyonlara yükleyip Mamak'taki Sıkıyönetim Askeri Karargâhı'na götürdüler.

7 Kamyon dolusu 133 bin 607 kitap.

Son sıkıyönetim ilanından yıllarca önce yargı kararlarıyla aklanmış bulunan bu kitapların geri verilmesi için Komutanlığa yaptığım başvurular üç yıl boyunca yanıtsız kaldı.

Sonra, Ankara'dan sıkıyönetimin kaldırılacağı tarihi belirleyen Milli Güvenlik Kurulu kararının yayınlanmasından hemen 2 gün sonra (28 Mayıs 1985'te), Ankara Sıkıyönetim Komutanı'nın verdiği bir emirle, o güne kadar üç yıla yakın bir süre Mamak'ta tutulan 133 bin kitabın 3 Haziran 1985 tarihinde *"sıkıyönetim bünyesinde"* yakılarak imha edildiği ortaya çıkacaktır.

Yargı organlarınca aklanmış olan kitapların imhası, her şeyden önce, bir *devlet* sorununu gündeme getirmiştir. Bu, yargı gücünün yok sayılması, yargı kararlarının çiğnenmesiydi. Yıllarca ceza yasasının 142. maddesi karşısında düşünce özgürlüğünü, bilimi ve kitapları savunmuştum. Dramatik olan şuydu ki, şimdi, devletin verdiği kararların geçerliliğini devlete karşı savunacaktım.

Öncelikle devletin en yüksek katına durumu iletmeliydim. 10 Temmuz 1985 tarihinde Cumhurbaşkanlığı'na başvurdum. *"Kitaplarım(ın) devletin uygar, şerefli yargıçlarının ve savcılarının imzalarını taşıyan kesinleşmiş beraat kararlarına ve takipsizlik kararlarına sahip"* olduğunu açıkladığım bu başvuru şu satırlarla noktalanıyordu:

> *"Şimdi, yasal olarak sahip olduğu 133 bin kitabı imha edilen bir vatandaş olarak benim karşı karşıya kaldığım soru şudur:*
>
> *Devleti oluşturan güçler arasında yargı gücü var mıdır, yok mudur? Mahkemeler gerçekten var mıdır, yok mudur? Mahkemeler varsa, bunların kararları geçerli midir, değilmidir? Yüksek yargı organlarının, Yargıtay'ın, Askerî Yargıtay'ın kesinleştirici beraat kararları gerçekten kesin midir, değil midir?*
>
> *Açıktır ki, kamuoyu ortada yalnızca beni ilgilendiren özel bir sorunla değil, herşeyden önce devleti ilgilendiren vahim bir sorunla karşı karşıyadır.*
>
> *Sorumluların hesap vermesi ve maddî ve manevî kayıplarımın tazmini için durumu ilgilerinize saygıyla arz ederim.*
> *10 Temmuz 1985."*

Cumhurbaşkanlığı'ndan bir yanıt gelmedi. Beklemiyordum da zaten. Sıkıyönetimin eylemlerinden sorumlu Başbakanlık'tan imha edilen kitaplarımın bedelini ödemesini istedim. Başbakanlık da sustu.

Böylece bize mahkemenin yolu gösterilmiş oluyordu.

İdare mahkemesinde Başbakanlık aleyhine açtığım dava, Ankara 5. İdare Mahkemesi'nin 27 Haziran 1989 tarihli oybirli-

ği kararıyla Başbakanlığın tazminat ödemeye mahkûm edilmesiyle sonuçlandı.

Yargılama aşamasında, sorumlularca yıllarca gizlenmiş bulunan ve ensonu mahkemenin verdiği bir ara kararı ile getirtilerek dava dosyasına giren imha tutanağı, kitaplarımın *"sıkıyönetim bünyesinde"* 3 Haziran 1985 tarihinde yakılarak imha edildiğini ortaya koydu.*

*Bilim ve Sosyalizm Yayınları*'nın yeniden yayın dünyasına girmesi ve bu kitabın da yeniden yayınlanabilme olanağının yaratılması, uzun yılları alan böyle bir süreçten geçti.

*Süleyman EGE*

---

* Başbakanlığın Danıştay'a yaptığı temyiz itirazına karşı yanıtımızda, kitapların imha biçimine ilişkin açıklamamız şöyledir:

*"... Ve zaten, ortada yasaya uygun bir işlemin sözkonusu olmadığı sorumlularca bilinen bir şeydir. Yasaya uygun bir işlem kuşkusuz apaçık yapılır. Oysa, kitaplarımızın imhası ve imha biçimi hep gizli tutulmak istenmiştir. Olaybizeancak, kitaplarımız hakkında bilgi almak için yaptığımız başvuru üzerine bildirilmiştir. Yapılan bildirimde de imha emri ve imha tutanağı belgeleri, istemimize karşınbize verilmemiştir. Kitaplarımızın nasıl imha edildiği, sorumlularca, mahkemeden de gizlenmek suretiyle, üç yıl boyunca "kitaplar imha için Seka'ya teslim edilmiştir" diye yanıtlanmış; ancak, imha belgelerinin getirtilmesi istemimizi dikkate alan mahkemenin 26.11.1987 tarihli ara kararı üzerine, davalı-Başbakanlığın mahkemeye sunmak zorunda kaldığı imha tutanağı ile 133 bin 607 kitabımızın "sıkıyönetim bünyesinde" 3 Haziran 1985 tarihinde yakılarak imha edildiği ortaya çıkmıştır."*

# KOMÜNİZM VE İNSANLIK DEĞERLERİ

MAURİCE CORNFORTH

çeviren
ŞİAR YALÇIN

# 1
# İNSAN TOPLUMU

"İNSAN NEDİR?" sorusu, insanların kendi kendilerine cevaplandırmak zorunda oldukları ve hayatlarını ona göre düzenledikleri temel sorundur. Marksizm esas itibariyle bu soruya bir cevap arama girişimidir.

İnsanlar maddî geçim araçlarının toplumsal üretimiyle yeryüzündeki öteki hayat biçimlerinden ayrılırlar. Bunun doğal önkoşulu insan ellerinin ve beyninin evrimi olmuştur: insanlar bu sayede doğanın geri kalan kısmından ayrılarak aletleri toplumsal biçimde kullanmaya ve konuşmaya, yani çalışarak hayatlarını kazanmaya başlamışlar ve bu arada hayal ve düşünme yeteneklerini geliştirmişlerdir.

*Homo sapiens* türlerin doğal ayıklanma (ıstıfa) yoluyla evriminin ürünüdür. Fakat insanların toplumsal üretimde bulunarak yaşamalarıyla yeni bir evrimsel gelişme başlar. Genel olarak, canlı türlerin evrimsel gelişmesi organizmanın doğadan ihtiyaçlarını sağlama araç ve yöntemlerinde değişiklik anlamına gelir. İnsandan önce bu daima organizmaların kendilerinde bazı yapısal değişiklikler anlamına gelmiştir; sözgelimi, de-

nizde gelişen hayat biçimleri, akciğerlerin gelişmesi sayesinde karada yaşayan hayvan türlerine yol açmışlardır. Oysa insanda organik yapı değişmez, onun yerine insanlar toplumsal üretim süreci içinde yeni yeni teknikler geliştirirler. Örneğin, insanlar bugün uçabiliyorlarsa bu, kanatları çıktığı için değil, uçaklar imal ettikleri içindir; insanların görme gücü çok büyük ölçüde artmışsa, bunun da nedeni gözlerinin yapısının değişmiş olması değil, mikroskop ve teleskoplar imal etmiş olmalarıdır.

İnsanın evrimi tekniklerin evrimidir. İnsanlar daha basit tekniklerden daha yüksek tekniklere doğru ilerledikçe uygarlık da ilerlemektedir. Bu ilerleme ayrıca bir anlamda toplumsal üretimin kaçınılmaz kıldığı bir ilerlemedir: her tekniğin mutlaka belirli bir zamanda icat edilmiş olması gerektiği ya da mutlaka icadının şart olduğu anlamında değil de, icat edilebilecek her tekniğin, henüz insan tarafından icat edilmemiş bile olsa, hiç değilse olanak halinde insan organizmasının doğa ile ilişkilerinde mündemiç bulunduğu ve daha sonra icat edilen daha karmaşık tekniklerin daha önce icat edilmiş daha basit tekniklere bağlılığı anlamında bir zorunluluk...

Toplumsal üretim sayesinde yaşayan insanlar üretimde kullandıkları araç ve gereçleri ve bu arada bunları kullanmak için gerekli bilgi ve beceriyi geliştirirler. Kısacası, üretim güçlerini geliştirirler. Ve bunu yapmak için de, işin yapılabilmesi, tüm üretim sürecinin yönetimi ve ürünün dağıtımı için birbirleriyle zorunlu ilişkilere girerler. Kısacası, toplumsal üretim ilişkilerine girerler. Ve üretim güçlerinin tedricî gelişmesi üretim ilişkilerinde ve böylece insan toplumunun tüm yapısında ve karakterinde de değişiklikler meydana getirir.

Marx'ın toplumsal hayatı yöneten temel yasa olarak ileri sürdüğü varsayım (ki bugüne kadar ne çürütülebilmiş ne de yerine bütün olaylara daha iyi uyan bir başkası konulabilmiştir) şu iki ilkeden oluşur: 1) toplum halinde yaşayan insanlar üretim ilişkileri ile üretim güçlerini mutlaka uyumlu hale getirmek zorundadırlar; 2) üretim ilişkileri bütün beşerî kurumları ve bütün beşerî faaliyet ve amaçları koşullandırırlar. Üretim olmadan insanlar insan olarak yaşayamazlar, ve rahat üretim ilişkileri olmadan başarılı bir şekilde üretimde bulunamazlar. O halde belirli üretim ilişkilerinin varlığı tüm toplumsal hayatın temelidir; ve toplumsal üretimin gelişmesi sürecinde her ne zaman üretim ilişkileri gelişen üretim güçlerine uyumlu olmaktan çıkmışlarsa, yani üretim güçlerinin başarılı bir biçimde kullanılmasını sağlayacak yerde bunlara engel olmaya başlamışlarsa, ikisi arasında yeniden uyum sağlamak gerekmiştir.

# 2
# İNSAN İLİŞKİLERİ

BÜTÜN insan ilişkileri maddî geçim araçlarının toplumsal üretiminden çıkar ve gelişir. Gerçekten de insanlar öyle yaratılmışlardır: ancak bir toplumun üyesi olarak yetişmek ve böylece birbirleriyle ilişkiler kurmak ve belirli şeylere ihtiyaç duymak yoluyladır ki, genetik bakımdan *Homo sapiens* olarak oluşmuş olan organizma bir kişi haline gelir.

"İnsan ilişkileri" derken insanların kurdukları her türlü ve rastgele ilişkileri değil, sadece insanların, birer kişi olarak girişebilecekleri ilişkileri kastediyoruz. Sözgelimi, sadece birlikte oturmak, birlikte ava çıkmak falan spesifik olarak birer insan ilişkisi sayılmaz; fakat bir toplantıda ya da partide birlikte bulunmak, ya da ilkel kabilelerdeki gibi avlanmak tipik insan ilişkileridir: bu gibi ilişkilere ancak insanlar katılabilirler. İnsanın başka canlılara benzemeyişi aletleri toplumsal biçimde kullanmasından ve konuşmasından dolayıdır ve bu kendine özgü yeteneklerinin ikincisi birincisinin önkoşuludur. İnsan ilişkileri alet kullanan hayvanlar arasında gelişir; ancak bunlar, üretim ilişkilerinden ibaret

değildir, ayırıcı özellikleri işin içine dilin girişidir.

Dil kullanmak, konuşmak insan ilişkilerinin oluşmasında esaslı bir unsurdur. Sözle varlığa kavuşturulmadıkça insan ilişkileri var olamaz.

Örneğin evlenme töreninde kullanılan sözler insanları evlendirir; sözler sadece iki kişinin evlendiğini bildirmekle kalmaz, onları fiilen evlendirir de. Fakat beşerî kurumların yürütülebilmesi için zorunlu sözcüklerin bu gibi kullanımları dışında, önermeleri ifade etmek için dil kullanabilme yeteneğinin bizatihî kendisi, bunu kullanmakla insanların başka türlü kuramayacakları ilişkiler içine girdikleri anlamına gelir, ve işte bu ilişkiler sadece insanlara özgü olan *insan* ilişkileridir.

Dilin çeşitli kullanımları böylece anlaşılırsa, zaman zaman insan ilişkilerini örttüğü sanılan esrar perdesi de kendiliğinden kalkar. İnsan ilişkileri bir bakıma "transendental" (müteali, deneyüstü) sayılmış, gözlemlenebilir olayların ve maddî hareketin salt natüralistik bir tanımlamasına elverişli olmadıkları ileri sürülmüştür. İnsan bedenlerinin bütün o binbir çeşit fizikî ve kimyevî hareketlerini tarif ve tasvir etseniz bile, insan ilişkileri hakkında hiç bir şey söylemiş olmazsınız. Fakat insan bedenleri, ne söylediklerinden ve ne düşündüklerinden bağımsız olarak birbirleriyle beşerî ilişkilere girmezler; bu nedenle dilin bu ilişkilerle ilgisi onları birer olay olarak bildirmenin dışında ve ötesinde bir anlam taşır. İnsanlar ancak dil kullanmak, yani konuşmak yoluyla bu ilişkilere girerler.

Örneğin, başka bir gezegenin yaratıkları dünyamıza gelip de neler gördükleri hakkında hemcinslerine doğru bilgiler iletmek isterlerse, sadece davranışlarını gözlemlemek ve kaydetmekle yetinemezler; ayrıca insan dilinin anlamını da keşfetmeleri gerekir.

Gerçekten de, dil, insanların hayvanlara göre daha

değişik ve daha çeşitli biçimlerde birbirleriyle ilişki kurmalarını sağlayan esaslı bir araçtır. İnsanlar doğadan olan ihtiyaçlarını alet ve araçları toplumsal bir amaçla kullanmak yoluyla sağlarlar ve bunu yapabilmeleri için amaçlarını imgeleyecek, bir kavram haline getirecek ve gerçekleşmesini örgütleyecek bir araca, yani dile ihtiyaçları vardır. Bu süreç içinde, insanları etkileyen her şey insan düşüncesi şeklinde ifade edilir, insan düşüncesinin kategorileri biçiminde yansır ve başka şeylere bağlanır, ve böylece beşerî bilginin bir konusu haline gelir. Bu araç sayesinde insanların doğa ile ilişkileri hayvanlarınkinden başkadır. Aynı şekilde birbirleriyle ilişkileri de hayvanlarınkine göre farklıdır. Demek ki, insanlar arasındaki bütün ilişkiler, ister üretim ilişkileri olsun ister olmasın, ister kurumsallaştırılmış tipte ilişkiler olsun ister olmasın, varlığını mutlaka dile, dilin kullanılmasına borçludur.

Örneğin, aşkı ele alalım. Bu sadece karşılıklı hislerden, salt duygusal bir ilişkiden mi ibarettir? İnsanların dil kullanmamaları halinde bile meydana gelebilir mi? Kesinlikle dilsiz bir cinsî bağlılık beşerî bir ilişki olmazdı, ve hepimizin çok iyi bildiği gibi insanlar arasında böyle br ilişkinin bütün karakteri hayal gücünün kullanılmasını gerektirir ve birbirleri hakkında ne düşündüklerine göre değişir. Bu sadece duygular ancak dille ifade edilebilir demek değildir; ayrıca beşerî duyguların dil kullanmayan, konuşamayan hayvanlar tarafından duyulamayacağı anlamına gelir, çünkü dil olmayınca hayal gücü de olamaz, bu nedenle de hayvanlar beşerî ilişkilere giremezler. (Bu örnek edebiyatın insan ilişkilerini geliştirme konusundaki rolünü belirten bir ipucudur; edebiyatın bu ilişkileri ifade edişi ve onları imgeler haline getirişi o ilişkileri kurmaya ve değiştirmeye hizmet eder.)

Dil kaynağını toplumsal üretime borçludur. Çünkü toplumsal üretimde bulunabilmek için insanlar birbirleriyle konuşmak zorundadırlar. Ve nasıl toplumsal üretim insanın ayırıcı faaliyeti ise, üretim ilişkileri ya da mülkiyet ilişkileri de, temel beşerî ilişkilerdir. Bunlar bütün öteki insan ilişkilerinin önkoşuludur. Bütün öteki ilişkileri mülkiyet biçimleri koşullandırır. İnsanların birbirleriyle giriştikleri bütün ilişkiler —birbirlerine karşı nasıl davrandıkları, birbirlerine ne gözle baktıkları, nasıl işbirliği yaptıkları ve nasıl kavga ettikleri— hep buna göre koşullandırılmıştır.

Demek ki, dilin en önemli rollerinden biri üretim ilişkilerini oluşturmak ya da yaratmaktır. Marx bunları "mülkiyet ilişkileri" ile bir tutmuş, mülkiyet ilişkilerinin "üretim ilişkilerinin hukukî ifadesinden ibaret" olduğunu söylemişti. Kuşkusuz sözcükler mülkiyet olayını anlatmak için de kullanılır: örneğin Londra'nın üstünde kurulu bulunduğu arazinin büyük bir kısmı Westminster Düküne aittir dediğimiz zaman olduğu gibi. Ama mülkiyeti ihdas etmek için de sözcük kullanma zorunluluğu vardır.

"Bu şeyler bizimdir" ya da "bu benimdir" "bu senindir" *demeyen* hayvanların malı mülkü olamaz. Bir köpek kemiğine, bir Dük toprağına tasarruf edebilir, yani köpek kemiğini pençesi altında, Dük toprağını zilyetliği altında tutabilir; ama toprak, kemiğin köpeğe ait olmasından bir başka anlamda Düke aittir; mülkiyet kollektif ya da bireysel maledinme ile başlar, ama orada bitmez. "İfade" edilmedikçe mülkiyet ilişkileri var olamazdı. Böylece, üretim ilişkilerinin "hukukî ifadesi" —mülkiyet— sadece insanların belirli ilişkiler içinde bulunduklarını bildirmekle kalmaz (bu bildirilse de bildirilmese de bir olgudur), ayrıca bu ilişkileri kurmanın zorunlu koşuludur.

Demek ki, mülkiyet dili, üretim ilişkilerinin "hukukî ifadesi", tüm beşerî ilişkilerin, insanlar arasındaki istisnasız bütün ilişkilerin oluşması bakımından son derece büyük bir önem taşır: o olmadan bu ilişkiler parçalanır ve yok olur ve insanların bilinçli olarak bir araya gelmeleri mümkün olmaz.

# 3
# İŞBÖLÜMÜ VE ÖZEL MÜLKİYET

DİLİN mülkiyeti ihdas etmek için zorunlu olduğunu söylemek, istediğimizi söylemekle istediğimiz üretim ilişkilerini kurabileceğimiz anlamına gelmez.

Mülkiyetin varlığı işlerin bazı hükümlere göre yönetildiği, insanların bazı haklar iddia ettikleri ve borçlar yüklendikleri anlamına gelir. Bunun için de, mülkiyetin hüküm ifade edebilmesi için gerekli bazı (çoğu kez hayli karmaşık) koşulların yerine getirilmesi ve ayrıca hak ve borçların zorlayıcı müeyyidelere bağlanması gerekir. Ancak mülkiyetle ilgili ne gibi hükümlerin konulup etkin müeyyidelere bağlanabileceği koşullara ve özellikle bizzat üretim sürecinin karakterine bağlıdır. Bu yüzdendir ki Marx, insanların "iradelerinden bağımsız" üretim ilişkilerine girdiklerini söylemiştir. İnsanların toplumsal üretimlerini nasıl düzenleyebildikleri ve düzenledikleri serbest seçime dayanmaz (bir araya gelip bir zamanlar tasavvur edildiği gibi bir "içtimaî mukavele" akdetmezler), düzenlenmesi gereken toplumsal üretimin karakterine dayanır.

İlkel toplumda, öbür hayvanların düzeyinin üstüne

çıkmalarını sağlayan en kaba ve basit tekniklerden başka bir şeyleri olmayan insanlar küçük gruplar halinde yaşayabiliyor, elde edebildikleri geçim araçlarını aralarında paylaşabiliyorlardı. Henüz öteki hayvanlar gibi çevrelerinin doğal koşullarının tutsağıydılar ve ancak bulabildikleriyle geçinmek zorunda bulunuyorlardı. Sayısız kuşaklar boyu bu koşullar altında yaşadıktan sonra, bazı insanlar tohum ekip ürün yetiştirmesini ve hayvanları evcilleştirmesini öğrenerek bu bağımlılığın zincirlerini koparmayı başardılar.

Tarımın icadı bugün yazılı tarih döneminde bildiğimiz insan ilişkilerinin doğmasına yol açmıştır. Doğaya bağımlılıklarını kırmak ve doğayı beşerî amaçlara tabi kılmaya başlamakla insanlar, Edward Gibbon'un tarihi "insanlığın cinayet, çılgınlık ve felâketlerinin" kayıtları diye tanımlamasına yol açan ilişkiler içine girmişlerdir. İlerleme ve gelişmenin bir gerçek olduğunu çok iyi bildiği halde, Gibbon yine de insanların birbirlerine davranış biçimleri ile, gerçekten bazılarının ileri sürdüğü gibi akılcı hayvanlar olmamız halinde bizden beklenebilecek olan ilişkiler arasındaki çelişkiye dikkati çekmiştir. Ve böylece gerçek bir ilerlemenin söz konusu olup olmadığı ve bu ilerlemenin değeri sorusunu ortaya atmış, insan tarafından daha iyi şeyler başarılmış olup olamayacağı noktasına değinmiştir. Aynı soru bugün de bir cevap beklemektedir. İlerleme, bilimsel ve teknolojik anlamda, bir gerçektir, ama bu bizi nereye götürmektedir ve değeri nedir?

Her teknik bir çeşit işbölümü ister, çeşitli insanların ekonomi içinde başka başka işlevler görmesini gerektirir. Çok ilkel tekniklerle çalışıldığı dönemlerde, başlıca işbölümünün cinsiyetler arasındaki doğal ayrılığa dayandığı anlaşılmaktadır. Tarımın icadı giderek çok daha sun'i ve karmaşık nitelikte yeni yeni işbölüm-

lerine yol açmış, çiftçilikte ve hayvancılıkta yapılacak işlerin büyük ölçüde çoğalmasına neden olmuştur. Daha sonra insanların madenleri kullanmasını öğrenmeleri çeşitli zanaatların tarım işçiliğinden ayrılmasına yol açmıştır. Nüfus arttıkça ve insanlar daha büyük toplumlar içinde yaşayıp bu toplumlar arasındaki temaslar çoğaldıkça da, gerek yönetim gerekse dağıtım üretici emekten ayrılmaya başlamıştır. Bütün bunlar ise cinsiyetler arasındaki ilişkileri ve ailenin yapısını değiştirmiştir: kadınlar sonradan uygar ulusların doğal karşıladıkları bağımlı ve madun duruma düştüler. Aynı zamanda, emek bir artı-değer yaratmaya başladı. İlkel koşullar altında bir insan topluluğunun yapabileceği şey nihayet ortaklaşa üretim çabasıyla içlerinden her birinin geçimini sağlamaktan ibaretken, artık üretim işinde çalışanlar kendi geçimleri için gerekli olandan daha fazlasını üretiyor ve böylece üretici olmayanların üreticilerin sırtından geçinmeleri olanağı doğmuş oluyordu.

İşbölümü ve artı-değer üretimi insanların yeni üretim ilişkileri içine girmelerini gerektirdi. Üretim ilişkileri artık ortak mülkiyet ve her şeyin belirli bir grubun üyeleri arasında paylaşılması biçiminde ilkel fikirlerle ifade edilemez oldu. Yeni mülkiyet biçimleri, özel mülkiyet, ihdas edilmeli, insanların tekniklerinin gerektirdiği işbölümünü etkin biçimde düzenlemelerini sağlayacak yeni üretim ilişkilerini ifade edebilmeliydi. Marx ve Engels'in *Alman İdeolojisi*'nde (I, 1) belirttikleri gibi, "işbölümündeki çeşitli gelişme evreleri bir o kadar mülkiyet biçiminden başka bir şey değildir; yani, işbölümünde varılan aşama aynı zamanda bireylerin birbirlerine karşı emeğin araç ve gereçleri, aletleri ve ürünleri ile ilgili davranışlarını da belirler".

Böylece, eskisi gibi toplum üyeleri arasında paylaşılacak yerde, ürünler mübadele edilmeye başlanır. El-

den ele geçen mallar artık bu süreç içinde onları elde eden ayrı ayrı kişilerin sayılır. Aynı şekilde, başka başka üretim araçları ayrı ayrı kimselere ya da ayrı ayrı gruplara ait sayılmaya başlandı.

Mülkiyet toplumsal olarak düzenlenmiş bir maledinme biçimidir. Ve özel mülkiyetin en önemli özelliği, insanların onu elde etmekle artık eskisi gibi ortak emeğin ürünlerine ortaklaşa sahip olmayıp, toplum içinde bazı kişilerin ya da grupların başka kişiler ya da gruplar tarafından üretilmiş üretim araçlarına ve kullanacakları ya da mübadele edecekleri mallara malik olmalarıdır. Bu da bazı insanların başkalarının emeğinin ürünlerine sahip çıkmaları anlamına gelir.

Görülüyor ki, üretim araçlarına olsun tüketim mallarına olsun özel mülkiyet biçiminde sahip olmak sadece insanlarla eşyalar arasında bir ilişki değil, aynı zamanda insanlarla insanlar arasında bir ilişki, bir toplumsal üretim ilişkisidir.

Özel mülkiyet, insanlar öyle istedikleri için değil, zorunlu olduğu için, "insanların iradesinden bağımsız olarak", ihdas edilmiştir. Aquinas gibi ilâhiyatçılar ve Locke gibi politik düşünürler ve filozoflar insanın özel mülk edinmesini doğal saymışlardır. Eğer bu doğru olsaydı, uygar toplumlarda bazı insanların başkalarından sadece daha eşit değil, aynı zamanda daha doğal olduklarını kabul etmek gerekirdi! Gerçi beşerî hayat tarzının insanların sürekli olarak mülkiyet ilişkileri biçiminde ifadesini bulan üretim ilişkilerine girmesini gerektirdiği doğrudur; ama insanlar doğal koşullara en yakın kaldıkları sürece, özel mülkiyeti ihdas etme fikri akıllarından bile geçmemiştir. Özel mülkiyet, yüksek tekniklerin gerektirdiği (son derece gayrı tabiî) işbölümünden doğmuştur ve onu zorunlu kılan her şeyden önce teknik ilerleme olmuştur.

Özel mülkiyet insan topluluklarının teknolojik ilerlemesi için ve doğa üzerindeki hâkimiyetleriyle servetlerinin artması için zorunluydu. Aynı zamanda bazı kimseleri zorunlu üretici çalışmanın sıkıcı tekdüzeliğinden kurtarmak ve fikrî güçlerini geliştirmeye yöneltmek, böylece insanların ilgilendikleri şeylerin artması ve çeşitlenmesi, insan kişiliğinin, kültür ve sanatın gelişmesi bakımından da zorunluydu. Özel mülkiyet insan ilişkilerini birçok yollardan açıkça etkilemiş, ilkel toplumların kişiden kişiye basit ve dolaysız ilişkilerini temelden değiştirmiştir.

Bütün insan toplumlarının tarihî gelişimi hakkında güvenilir kanıtlar elde etmek oldukça zor ve birçok hallerde olanaksız gibidir. Marx'ın kendi araştırmalarının da gösterdiği gibi, her insan toplumu için evrensel bir adım adım gelişmeyi öngören hiç bir tarihî "kanun" olaylara ve gerçeklere tıpatıp uymaz; öte yandan, insanların bütün yaptıkları toplumsal üretim ilişkileri tarafından koşullandırılmış olmakla birlikte, yaptıkları her şey doğrudan doğruya ekonomik nedenlere bağlanamaz. Tarihin akışı içinde, çeşitli toplumlar toplumsal üretimlerini sürdürdükçe ve üretim ilişkilerini çeşitli yollardan üretici güçlerine uyumlu hale getirdikçe, yer yer farklı mülkiyet ilişkileri oluşumları (Marx'ın terimiyle "sosyo-ekonomik oluşumlar") ortaya çıkmış ve birçok değişikliklere uğramıştır. Bunların içinde, özel mülkiyetten doğan spesifik tipte çeşitli insan ilişkileri ortaya çıkmıştır: efendi ile köle, derebeyi ile serf, lonca ustası ile çırak, kapitalist ile ücretli işçi arasındaki ilişkiler ve daha birçokları gibi. Fakat yerel düzeyde kurulan bu spesifik ilişkilerin ve bunların yerel topluluklar içinde bütün insan ilişkilerine etkilerinin dışında, özel mülkiyetin, biçimi ne olursa olsun, insan ilişkilerini etkileyişinin bazı evrensel yolları saptanabilir.

# 4
# YABANCILAŞMA

İŞBÖLÜMÜNÜN ve özel mülkiyetin insan ilişkileri üzerindeki başlıca ve evrensel etkisi insanları toplumlar içinde bölmek, bazılarının emeğinin başkalarının geçim aracı olmasını sağlamaktır. Başka bir deyişle, işbölümü ve özel mülkiyet sayesinde bazı insanlar başkalarının emeğini kendi amaçlarına alet etmekte, böylece ondan istedikleri ürünleri elde edebilmektedirler.

İşte bunun sonucu olarak insan ilişkilerine insan yapısı bir asimetri getirilmiş olmaktadır. Bu asimetri erkeklerle kadınlar, güçlülerle zayıflar, yaşlılarla gençler, ana-babalarla çocuklar vb. arasındaki ilişkilerin doğal asimetrisinden farklı olup tahakküm ve sömürünün simgesi olan bir asimetridir. Bu, insanların kendi aralarında iyice bölündükleri ve birbirlerine yabancılaştıkları anlamına gelir: öyle ki, bazıları için başkaları kişiliksizleştirilmiş eşya mertebesinde kalmakta, kişiliklerine bakılmaksızın belirli amaçlar uğrunda birer araç olarak kullanılmaktadır. Bu durumda insanların değer verdikleri şey beşerî faaliyetlerden zevk almak

değil, ele geçirip sahip olabilecekleri şeylerdir ve bunlar için başkalarıyla rekabet ederler, onları kulanırlar.] Bu yabancılaşma insanlar arasındaki doğal ve kişisel ilişkileri, sadece cinsiyet, yaş, yetenek, karakter vb. bakımından birbirlerinden ayrılan insanlar arasında sırf bir arada yaşamaktan doğan ilişkileri etkiler. Bunun anlamı, kişilerin, hiç değilse çalışırken ortaya koydukları kişisel yetenek ve becerilerinin başka insanların malı olması, başkalarının istediği ve buyurduğu gibi kullanılmasıdır: köleler, serfler ve ücretlilerin durumunda olduğu gibi. İnsan yapısı asimetrinin, ya da eşitsizliğin, insan ilişkilerine girmesi demek, bu ilişkilerin kişisel olmaktan çıkarılması demektir. İnsanlar arasında işbölümünden ve özel mülkiyetten doğan eşitsiz ya da asimetrik ilişkiler, şu ya da bu niteliklere sahip kişiler olmalarından doğan ilişkiler değil, mülkiyet hakkına sahip olup olmamalarına göre kurulan ilişkilerdir. Dolayısıyla bu ilişkiler, ne kişilerce gönüllü olarak kurulabilen kişisel ilişkilerdir, ne de alelâde doğal ilişkiler. Bunlar kişiselliğini yitirmiş ya da gayrı şahsî ilişkilerdir.

Düzenlenmiş üretim ve mülkiyet sisteminde bazı insanların başkaları tarafından eşya gibi kullanılması ve bu bakımdan kendilerinin ya da kişisel yeteneklerinin başkalarının malı haline gelmesi olayı Marx tarafından *Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'nda "kendi kendine yabancılaşma" *(self-alienation)* olarak tanımlanmıştı: bunun anlamı, kendi kişiliklerinin ayrılmaz bir parçasının başkalarının malı olarak elden çıkarılmasıdır.

Bu yabancılaşmanın, sadece meydana geldiği spesifik ilişkiler üzerinde değil, bütün insan ilişkileri üzerinde genel olarak bir kişiselsizleştirme etkisi vardır. İnsanlar arasında arkadaşlığın yerini, insanların başka insanları kullandığı ve hayatın amacının artık başka

insanlarla ilişki kurmak değil, eşyaya malik olmak ve bunun için de başka insanları kullanmak olduğu ilişkiler alır. Herkes herkese gayrı şahsî ilişkilerle, mülkiyete dayanan ilişkilerle bağlıdır. Kuşkusuz bunların hepsi de insandır ve birbirleriyle kişisel ilişkilere de girerler. Ancak kişisel ilişkileri kişisel olmayan ilişkiler koşullandırır ve damgalar. Örneğin, bir köle sahibi, bir derebeyi ya da bir işveren kölelerin, serflerin ve işçilerin kişiliklerine gerçekten saygı duyabilir ve onlara iyi davranmak için elinden geleni yapabilir; ve onlar da efendilerine karşı saygı ve hattâ sevgi duyabilirler. Ama, bu ilişkilerin gayrı şahsî niteliğini zerrece değiştirmez.

İnsanların başka insanlar için kullanılacak eşya durumuna düşmeleri cinsiyetler arasındaki ilişkileri de temelden etkilemiştir. Cinsiyetler arasındaki doğal farka dayanan kişisel cinsî ilişkiler, kadınla erkeğin birbirlerine doğal olarak sağladıkları zevk ve dayanışma, çocukların yetiştirilmesi, bütün bunlar kadının erkeğe tâbi kılınması ve bir eşya gibi kullanılmasıyla eşitsiz hale gelmiştir. Gerçekten de kadın kapitalist toplumda bir cinsî tatmin aracı, bir çocuk üretme aracı ve mülk sahibi sınıflar arasında mülkleri, malvarlıklarını birleştirmek, varisler yetiştirmek için bir araç ve çok kez de bizzat kendisi bir mülkiyet konusudur. Böylece; başka bölünmelerin yanısıra, insan türünü ikiye ayıran bir bölünme daha yaratılmış olmakta, kadın-erkek arasındaki doğal ayrım bir statü farkı haline gelmekte ve kadın-erkek arasındaki kişisel ilişkiler cinsî faaliyet sırasında bile kişiselliklerini kısmen ve hattâ tamamen yitirmektedir.

İnsan ilişkilerinde yabancılaşmanın bu gibi etkileri o kadar iyi bilinmekte, günlük tecrübelerimiz arasında bunlara o kadar sık rastlanmaktadır ki, insanlar bunu

adeta doğal karşılamakta ve pek az kimse buna bir çare bulunabileceğini aklına getirmektedir.

İnsan ilişkilerine eşitsizlik, yabancılaşma ve kişiselsizleştirmenin girmesi insan toplumuna kişisel çatışmalardan tamamen farklı çatışmalar getirmektedir: bütün grup ya da sınıflar arasında, kişisel anlaşmazlık ya da kavgalardan değil, mülk edinme yöntemlerindeki farklardan doğan çıkar çelişkileri. Bu çatışmalar tamamen gayrı şahsîdir ve insanların birbirlerine karşı sempati ya da antipatilerinden bağımsızdır; insanlar ister istemez bu çatışmaların tuzağına düşerler. Böylece bütün toplumların tarihi *Komünist Manifesto'da* belirtildiği gibi, "sınıf mücadelelerinin tarihi" haline gelmektedir. Ve insanlar başka insanlar için birer yararlanma aracı olduklarından, bir yandan fetih savaşları ve öte yandan ulusal kurtuluş savaşları çıkmakta, insanlığa felâketler, zulümler ve acılar getirmektedir. İnsan davranışının uzun süreden beri karakteristiği olan toplumsal şiddet ve zulüm, bireylerin saldırganlığından değil (kuşkusuz böyle bir saldırganlık vardır ve sınıf mücadeleleriyle savaşlarda bundan yararlanılmaktadır), toplumsal üretimin gelişmesinde içine girdikleri mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanmaktadır.

Toplum içindeki bölünmelerin aynı zamanda bir kutuplaştırma etkisi bulunmakta, çaba bir kutupta ve mükâfat öteki kutupta yoğunlaşmaktadır. Böylece üretici yığınlar için (ve üretici yığınlar deyince bu her şeyden önce tarımsal üreticiler anlamına gelmiştir) hayat boğaz tokluğuna çalışmakla, bilim ve sanatların nimetlerinden yoksun koyu bir cehalet ve sefalet içinde sonu gelmeyen çabalarla geçerken, bu çabaların konfor, lüks, eğitim ve kültür biçimindeki mükâfatı toplumun karşıt kutpuna, egemen sınıfa ve ayrıcalıklılara nasip olmaktadır. Aynı şekilde, yığınların sadece kol ve el işle-

riyle, zanatla uğraşmalarına karşılık, kafa işi ve sanatlar ayrıcalıklı bir azınlığın tekelinde bulunmakta ve bu azınlık egemen sınıfa bağlı olup onun tarafından himaye ya da istihdam edilmektedir. Yine aynı şekilde, uygarlığın ilerlemeleri kentlerde yoğunlaşmakta, kırsal bölgeler ise geri kalmaktadır. Teknik ilerledikçe bu kutuplaşmanın etkileri daha da büyümektedir. Toplumsal servetin toplamı arttıkça, küçük bir azınlığın serveti ile çoğunluğun yoksulluğu arasındaki eşitsizlik de artmaktadır.

Yabancılaşmanın ve insan ilişkilerinin kişiselsizleştirilmesinin sonucunda insanlar toplumsal faaliyetlerinde gayrı şahsî güçlerin tutsağı olmaktadırlar. Bu güçleri istemeyerek kendileri yarattıkları halde, üzerlerinde hâkimiyetleri kalmamıştır. Böylece insan ilişkileri insanların karşısına yabancı bir güç olarak çıkmakta, faaliyetlerini ve faaliyetlerinin sonuçlarını etkilemekte, bireylerin bilinçli olarak birbirleriyle girebilecekleri ilişkileri belirlemektedir. Dolayısıyla, üretim süreci içinde insanlar üretmek istediklerini ürettikleri halde, toplumsal ilişkilerin gelişimi, bundan farklı olarak, insanların irâdesinden bağımsız yasalara bağlı doğal süreçler gibi, insanların niyetlerinden bağımsız olarak ve çoğu zaman onlara ters düşen doğrultularda ilerlemektedir.

"Yabancılaşma"nın bir başka anlamında, insanlar toplu olarak kendi toplumsal ilişkilerine, ve ayrıca kendi üretim araçlarına, kendi ürünlerine ve kendi kurumlarına yabancılaşmışlar, ve böylece bütün bunlar insanların toplu denetimi altında bulunacağı, insanların amaçlarına tâbi olacağı yerde, insanların hayatı onlara tâbi olmuştur. İnsanlar kendi yarattıkları fakat yabancılaştıkları şeylere ya boyun eğmekte ya da onlardan kurtulmak için çabalamaktadırlar. Böylece üretim

araçlarını geliştirirken insanlar tek tek onların boyunduruğu altına girmişler, köylü toprağa ve hayvanlara, sanayi işçisi makineye tutsak olmuştur. Üretim araçları insanların hizmetinde değil, insanlar üretim araçlarının hizmetindedir. Ürünler üreticilerin kullanmaları için değil de, başkaları tarafından maledilmek ve mübadele edilmek için üretildikleri sürece, insanlar bunların üzerindeki kollektif denetimlerini kaybederler ve onun yerine kendi ürünlerinin, paranın gayrı şahsî gücü yoluyla yürütülen denetimi altına girerler. İnsanlığın bölünmüş durumunda devlet kurumları toplumsal düzeni korumak ve kamu politikasını yönetmek için kurulur ve o zaman da insanlar devlete tâbi olurlar. Devletin çıkarları ön plana geçer, bireylerden kişisel çıkarlarını arka plana itmeleri istenir ve kendilerinden sadece hizmet ve özveri beklenir.

# 5
# DİN

İNSANLARIN geçim araçlarını sağlamak için birbirleriyle girdikleri ilişkiler genel olarak insan hayatı, insan ihtiyaçları üzerinde ne ve nasıl düşündüklerinde yansır. İlkel tekniklerin üzerine çıkmış olan toplumlarda insan ilişkilerinin evrensel yabancılaşması ve gayrı şahsileşmesi dinin bu gibi toplumlarda insanların bilinçli hayatının niçin o kadar yaygın bir özelliğini oluşturduğunu açıklar.

Din insan ilişkilerinin bu durumunun ürünüdür. Birtakım ilkel fikirler ve büyüler dinî âyinlerle bütünleşmiş olmakla birlikte (örneğin, araştırmacılar Hıristiyan âyin usullerinin ilkel büyülerden kaynaklandıklarını ortaya koymuşlardır, ve Protestan Kiliseleri hâlâ bu etkilenmenin derecesine göre "yukarı" ve "aşağı" diye adlandırılırlar), din, ilkel halkların doğaya hâkim olmak ve kendi ellerini güçlendirmek için başvurdukları sihirden tamamen ayrı bir beşerî bilinç olayıdır. Din belirli bir teknik ilerleme aşamasını gerektirir. İlkel toplumlarda görülen insanın doğaya mutlak bağımlılı-

ğının üstesinden gelinmiş olunmasını ve dolayısıyla bu toplumlarda büyü ve animist fikirlerle ifade edilen ilkel bilincin, doğa ile birlik bilincinin de ortadan kalkmış olmasını gerektirir. İnsan din yoluyla kendisini doğadan ayrı bir varlık olarak algılamaya başlar, kendi amaçları uğrunda kullanmak için eşyanın doğal özelliklerinin bilincine varır.

Çeşitli halkların çeşitli koşullarda uygulamış oldukları çeşitli dinler olmuştur. Üstelik, uygar toplumlarda din daima iki yönlü bir olaydır. Bir yanda, eğitilmemiş yığınların anladıkları, emirlerine uydukları ve uyguladıkları kaba şekliyle din, öte yanda onu yukardan yöneten yetkililer tarafından pek öyle herkesçe anlaşılamayacak biçimde saptanan doktrin ve teori vardır. Bu ikisi arasında büyük farklar meydana gelebilir ve yığın halinde kopmalara yol açabilir. Fakat dinin çeşitli ve değişik biçimlerini, aralarındaki çelişkileri ve dinî doktrinler halinde rasyonalize edilmelerini bir yana bırakarak, bazı ortak temel özellikler saptayabiliriz. Bütün dinler bir doğaüstü doktrini öğretirler: buna göre doğal evren doğaüstü evrenin tâbiyeti altındadır ve insan doğal bir varlıktan ibaret olmayıp doğaüstü evren ile de bir ilişkisi vardır. Ve bütün dinler bu öğretiye ek olarak insanın doğal varlığının düşkün, iflah olmaz ya da günahkâr durumu ve kurtuluş (selâmet, felah) yolu üzerinde dururlar. Doğaüstü kavramı ile günah ve kurtuluş kavramlarının birleşmesi bütün dinlerin damgası, ayırıcı özelliğidir (tek başına bir doğaüstü doktrini idealist metafizikten, işsiz güçsüz sofistike sınıfların dinle ilgili rasyonalizasyonundan başka bir şey değildir).

Açıkça anlaşılacağı gibi, dinin doğaüsü anlayışı doğaüstünün karşıtı olan bir doğa anlayışını gerektirir. Bu da ilkel animist fikirleri yenmiş olan bir teknolojik gelişmeyi, doğal süreç ve yasaların insan faaliyetle-

rinden bağımsız olarak tasavvur ve idrak edilebilmesini gerektirir. Böylece örneğin şarabı kana çevirmek için uygulanan bir yöntem ilkel anlayışlara göre sadece bir büyü ya da keramet sayılır, yoksa doğa yasalarının mucizevî bir inkârı ve dolayısıyla doğaüstüne imanın bir kanıtı olarak görülmez. Dinî mucize kavramı ilkel büyü kavramını, ondan çıkmış olmasına karşın, nakzeder; tıpkı doğaüstü ile doğa arasında dinin öngördüğü karşıtlığın ilkel animizmi nakzetmesi gibi. Din insanların kendi durumları ile ilgili fikirlerine temelli bir düalizim getirir —insan ile doğa, doğaüstü ile doğal, ruh ile madde, sonsuz ve değişmez olan ile zaman içinde sınırlı ve mekân içinde değişken olan arasındaki karşıtlık kavramını.

Bu düalizm dinin ideolojik özünü oluşturur. Dinî doktrinler doğa olaylarını açıklamak için icad edilmiş ve bilimler geliştikçe yerlerini başka varsayımlara bırakan varsayımlar değildir. Birçok bilim adamları hâlâ dindardırlar: fakat bu birbiriyle bağdaşmaz varsayımları tutarsız bir şekilde desteklediklerı anlamına gelmez, çünkü din, bilimin varsayımları ile karşılaştırılabilecek bir varsayım değildir. O teknoloji ve doğa bilimlerinin gelişmesine koşut olarak, onların yanısıra yoluna devam eder.

Doğaüstü kavramının yanında günah ve kurtuluş kavramı yer alır. Ruhî, manevî özellikleri bakımından doğadan ayrı bir varlık olarak kabul edilen insan doğal varlığında düşmüş bir yaratık sayılır. Fakat bu durumundan şu yeryüzündeki hayatta olmasa bile kurtulabilir —ve bütün dinî öğretiler, ilkeler, kurallar ve âyinler bunun nasıl başarılabileceği sorunuyla uğraşırlar. Kuşkusuz kurtuluşun ne olduğu ve kurtulmak için ne yapmak gerektiği konusundaki fikirler birbirinden çok farklıdır; aynı şekilde, günah içinde kalanların akıbeti

konusunda da büyük bir fikir ayrılığı vardır (gerçi bu akıbet hiç bir zaman iç açıcı değildir!). Günah kavramı, doğaüstü kavramıyla birlikte, her dinin temel fikridir, ve ne günah ne de doğaüstü görgü ve deneylere dayanılarak (ampirik olarak) anlatılabilir. Bu bakımdan insanların günahkâr olduğunu söylemek tipik davranış biçimlerini anlatmak ve bunların benimsenmediğini söylemekle aynı şey değildir. Günah sadece kötü davranış değildir (her ne kadar, Saint Paul'ün belirttiği gibi, insanların günahkâr doğası onların kötü davranışlarına yol açarsa da). Aynı şekilde, günahtan kurtuluş da dünyada iyi ve mutlu bir hayat sürmekten ibaret değildir.

Din, yığınları aldatmak için egemen sınıfların temsilcileri tarafından yayılan bir göz boyama sistemi olmakla suçlanmıştır. Oysa din yığınlara dayatılmamış, yığınların arasından çıkmıştır. Din ayrıca sömürü sistemlerini desteklemeye ve insanın insana insaniyetsizliğini teşvik etmeye ve haklı göstermeye yaramakla suçlanmıştır. Oysa, hem zulüm hem zulme karşı mücadele, hem vahşet ve gaddarlıklar hem bunlara karşı protestolar, hem hırs ve tamah hem başkalarını düşünme ve feragat, hem kanlı savaşlar ve baskılar hem hoşgörü ve uzlaşma çağrıları dinden kaynaklanmış, sözde dinî fikir ve güdülerden esinlenmiştir. Gerçek odur ki, din sadece inceden inceye tezgâhlanmış bir doktrinler sistemi değildir; ve toplum içinde tek başına ne iyinin ne de kötünün hizmetinde temel bir itici güçtür. Bütün insanların toplumsal faaliyetinin içinde cereyan ettiği yabancılaşmış insan ilişkilerinin fikirlere yansımasıdır.

İnsanların hayatı, niyetlerinin gerçekleşmesi ve birbirleriyle olan ilişkileri doğal bir kaynağı ve açıklaması bulunmayan gayrı şahsî bir gücün hükmü altındadır. İnsan toplumunda insan insana karşıdır, özünde var olan fakat kendisine yabancı bir şeyin emrindedir. Dinde, do-

ğaüstüne, insanın düşmüş ve günahkâr durumuna ve bundan ancak öbür dünyada bir kurtuluş aranılarak kurtulabilineceğine ilişkin dinî fikirlerde yansıyan nesnel koşullar işte bunlardır. Bu temel ve evrensel dinî fikirler, böylece, yabancılaşmış insan ilişkilerinin insan bilincindeki yansımasıdır. Dinin dili kendine özgü ve evrensel bir dildir: insanlar durumlarını, doğa ile ve birbirleriyle ilişkilerini ifade ederken bu dili kullanırlar, çünkü henüz bu duruma nasıl düştüklerini anlamaktan ya da yabancılaştıkları şeyleri bilerek ve isteyerek kendi denetimleri altına almanın çaresini bulmaktan âcizdirler.

Dinin evrensel yaygınlığı evrensel bir olgudan, insanların kendi geçim araçlarını toplumsal biçimde kullanma yeteneğinden yoksun olmalarından ileri gelir. Dine göre, insanlar ihtiyaçlarını hiç bir zaman dışardan yardım olmadan gideremezler: bu yardım ise başka insanların dünyevî yardımı ya da bilgi ve bilimin sağladığı yardım değil, insanların dışından gelecek doğaüstü bir yardımdır. İnsana ve ihtiyaçlarına ilişkin düalist dinî anlayışta, insanın doğası maddî ve manevî ya da cismanî ve ruhanî olmak üzere ikiye ayrılmış, manevî ihtiyaçlarıyla maddî ihtiyaçları karşı karşıya getirilmişlerdir. Yığınların maddî yoksulluğunun acıları ve insanlığın bölünmüş durumu dinin manevi tesellileriyle giderilir.

Bu bakımdan, Marx'ın daha *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı* adlı eserinde (1843) vurguladığı gibi, dinin eleştirisi dini yaratan insanlık durumunun eleştirisidir, ve insanlığın durumu ile insanların ihtiyaçlarına ilişkin din anlayışının eleştirisi insanların gerçek durum ve ihtiyaçlarının eleştirisine ve insanların nasıl kendi çabaları sayesinde ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri gerçeğinin vurgulanmasına dayanmalıdır.

İnsanlar, dinin sağladığı "aldatıcı mutluluğu" aradıkları sürece "gerçek mutluluğun" yolunu bulamazlar.

"Durumlarına ilişkin aldatmacalardan kurtulmalarını istemek, aldatmacaları gerektiren bir durumdan kurtulmalarını istemek demektir. ... Tarihin hizmetinde olan felsefenin âcil görevi, insanların kendi kendilerine yabancılaşmalarının öbür dünya ya da ahıretle ilgili biçiminin maskesini düşürdükten sonra, kendi kendine yabancılaşmanın bu dünyaya ilişkin biçiminin maskesini düşürmektir. Böylece öbür dünyanın eleştirisi bu dünyanın eleştirisine, dinin eleştirisi hakların eleştirisine ve teolojinin eleştirisi politikanın eleştirisine dönüşür."

# 6
# KAPİTALİZM VE SOSYALİZM

YENİ zamanlarda ihdas edilmiş olan kapitalist mülkiyet ve kapitalist üretim ilişkileri, Marx tarafından insanın "kendi kendine yabancılaşması" olarak tanımlanmış olan sürecin son sınırını ve dolayısıyla nihaî biçimini temsil eder.

Kapitalizmde bütün ürünler meta olarak üretilirler ve çalışma gücü hattâ bütün beşerî yetenekler satışa çıkarılır ve böylece sahiplerinin elinden çıkar. İnsan ilişkilerinin gayrı şahsî hale gelmesi had bir dereceye varır, bazı insanların başkalarına tâbiyeti hepsinin tamamen gayrı şahsî kuruluşlara tâbiyeti biçimini alır. Böylece örneğin feodal bir toplumda insanlar efendilerine (derebeyine) ya da krallarına tâbidirler; fakat kapitalist bir toplumda, bazı insanlar başkalarına emirler verirlerse de, işçi bir kişi olarak patronuyla eşittir ve işveren bir şirket, yani mülkiyet hakkına ilişkin parasal hükümlerle kurulmuş özel tipte bir tüzel kişidir. Kapitalist şirketlerin malları, hisse senetleri ve tahvilatları emek ürünlerinin gaspından kaynaklanır; bu yüzden hâ-

kimiyetleri, Marx'ın deyimiyle, "ölü,, emeğin "canlı" emek üzerindeki tahakkümünü simgeler. Büyük kapitalist tekel ve tröstler, ve kapitalist devlet mekanizması, anonim ve gayrı şahsîdirler. Kuşkusuz kapitalist bir toplum da, bütün toplumlar gibi, birlikte bir şeyler yapan ve birbirleriyle konuşan insanların bir araya gelmesinden başka bir şey değildir. Fakat bu insanların birbirleriyle ilişkileri ve birbirlerine karşı davranış biçimleri kendi ellerinde olmayıp kâr yapan ve kâr dağıtan gayrı şahsî kuruluşlar tarafından yönetilir; birlikte yaşayan ve çalışan insanların her türlü ilişkileri para mülâhazalarının, paranın gayrı şahsî ve yabancı gücünün güdümü altındadır, birlikte yapabilecekleri ve yapamayacakları işler konusunda son söz paranındır. Kişisel yoksunluk yeni biçimler alır. Aşırı yoksulluk azaldıkça, insanlar daha bir başı boş ve kişisel hayatlarında kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalırlar. Kapitalizm altında artan ve her türlü anti-konformist ve bazan anti-sosyal biçimlere bürünen bireyci protestolar bunun cevabıdır.

Aynı zamanda toplumdaki kutuplaşma da devam eder ve sadece her kapitalist toplumun içinde değil fakat dünya ölçüsünde etkisini gösterir. Soyluluk ve rütbe gibi kişisel ayrıcalıklar ortadan kalktıkça insanlar gittikçe daha eşit hale gelirler. Ancak demokratlaşma ve eşitleşme arttıkça, sınıf bölünmeleri belirginleşir ve dünya ölçüsündeki çatışmalar gittikçe daha tehlikeli ve önüne geçilmez bir hal alır. Kapitalist demokrasilerde sözde "sınıf ayrımlarının ortadan kalkması" ve bütün insanların insan soyunun eşit üyeleri olduklarının resmen kabulü aslında gayrı şahsî çıkar uyuşmazlıklarına dayanan sınıf çatışmalarını ve ulusal çatışmaları bütün çıplaklıkları ile gün yüzüne çıkarmaktan başka bir işe yaramaz. Ve bu çatışmaların birtakım beşerî anor-

mallikler oldukları ve sadece kişilerin gayrı şahsî bir sisteme tâbiyetinden ileri geldikleri ortaya çıkar.

Fakat kapitalizm insan ilişkilerinde yabancılaşma sürecinin doruk noktası ise, aynı zamanda ona son verecek koşulları da yaratır.

Kapitalist ilişkiler, oldukça ileri tekniklerin gelişimi birtakım insanların tek bir işletme ya da teşebbüs içinde birlikte çalışmaları amacıyla işgücü satın alınmasını gerektirdiği zaman kurulur. Ve kapitalist ilişkiler bir kez faaliyete geçince, daha çok sermaye biriktirmeye yönelik kâr dürtüsü ve başka başka sermayelerin rekabeti tekniklerin sürekli olarak gelişmesine, iyileşmesine yol açar. Hayvan ve insan kaslarının gücü dışında başka itici güçler bulmak için araştırmalar başlar (su gücü, buhar gücü, iç patlama motoru, elektrik enerjisi, nükleer enerji gibi) ve bunların sayesinde yığın üretim yöntemleri günden güne gelişir. Kapitalist rejimde sadece tekniklerde bir devrim meydana gelmez, ayrıca, *Komünist Manifesto*'da belirtildiği gibi, tekniklerin sürekli olarak değişmesi, sürekli bir devrime uğraması söz konusudur. Bilimsel araştırmanın kendisi de yeni bir üretim gücü olarak gelişir. Bilimler artık eskisi gibi sadece doğayı araştırmakla kalmaz, keşifler ve icatlar sayesinde insan ve doğa ilişkilerini, insanı yeni güçlerle donatmak yoluyla, değiştirir.

Sonuç olarak öyle bir aşamaya ulaşılmıştır ki, tüm insanlığın maddî ihtiyaçlarını tamamen giderebilecek teknikler elimizin altındadır. Geniş halk yığınlarına bolluk getirecek araçlara, bilgiye ve teknolojiye gerçekten sahip bulunmaktayız ve bu sayede insanlar asgarî adalî enerji harcayarak, fazla çabalayıp yorulmadan, vakitlerinin büyük bir kısmını işe ayırmadan geçimlerini sağlayabilirler. Böyle olunca da, bol bol boş zaman, eğitim ve eğlence fırsatı herkes için bir hak olmalıdır. Ge-

niş bölgelerde hâlâ mevcut yığınsal yoksulluğa ve teknolojik geriliğe karşın çevre kirliliği ve nüfus kontrolü gibi sorunların üstesinden gelerek böyle bir durumu gerçekleştirmek bugün teknik olarak mümkündür. Engel, araçların eksikliği değil, insanları bu araçları harekete geçirmekten alıkoyan insan ilişkileridir.

İnsanlar doğa ile ilişkilerini değiştirdikten sonra birbirleriyle olan ilişkilerini de değiştirebilirler. Marx'ın toplumsal gelişme ile ilgili temel önermesinde belirtildiği gibi, birinci konuda bir değişiklik daima ikinci konuda da bir değişikliği zorunlu kılar.

Kapitalizm altında teknolojik gelişme emek sürecinin ve işbölümünün karakterini değiştirir. Bu değişikliği bir sözcükle ifade etmek için üretimin toplumsallaştığı söylenebilir. Bir toplumun ihtiyaç duyduğu bütün mal ve eşyaların çok sayıda ayrı ayrı bireyler ya da gruplar tarafından üretilmesi, her birinin bağımsız olarak çalışması ve kendisinin ya da başkalarının mülkiyetine geçen tek bir ürünle katkıda bulunması yerine, üretim gittikçe büyük ölçüde teşebbüsler içinde yoğunlaşmaktadır. Çok sayıda insanlar bir üretim planına göre birlikte çalışırlar ve ortaklaşa ya da toplumsal üretimde bulunurlar.

Her ne kadar modern teknolojinin gelişmesi ilk önce işbölümünün insan kişiliği üzerinde daha önceki etkilerini şiddetlendirmiş, bireyleri yığın üretiminin belirli parçalarına bağlayarak onları makinelerin tutsağı yapmış ise de, modern teknolojinin uzun erimli istemi yüksek bir eğitim görmüş, üretim sürecini bir tüm olarak kavrayabilecek kimseleredir. Modern teknolojiyi kullanabilmek için insanların makinelerin köleleri değil, efendileri olmaları gerekir; modern teknolojinin böyle insanlara ve ayrıca kişisel hayatlarında emeğin egemen etken olmadığı insanlara ihtiyacı vardır. Bu daha Marx

tarafından (*Kapital*'de) vurgulanmıştı, ama otomasyonun en son gelişmeleriyle daha da büyük bir belirginlik kazanmıştır. Teknolojinin gelişmesi sayesinde kapitalizm işbölümünün yeni bir gelişmesini harekete geçirmiş, eskisini altüst etmiştir. Bu ise toplumun yönetenler ve yönetilenler, eğitim görmüş düşünen seçkinler ve eğitilmemiş cahil yığınlar olarak ikiye bölünmüş olmasıyla çelişki halindedir: fakat mülkiyet ilişkilerinin eğilimi bu ayrımı korumaktan yanadır.

Yani kapitalizm altında üretimin sosyalizasyonu öyle koşullar yaratmaktadır ki, bazı insanların yeteneklerinin başkalarının malı sayıldığı ilişkilere ve bunların doğurduğu bütün sonuçlara son vermek artık mümkün hale gelmektedir. Kaldı ki, eğer üretim süreçlerinin insanlar arasında çıkan çatışmalar ve ekonomik çöküntülerle ikide bir kesintiye uğramaması isteniyorsa, bu sadece mümkün değil, aynı zamanda zorunludur da.

Aslında işbölümünden kaynaklanan ve kapitalist mülkiyet ilişkilerinde devam eden özel mülk edinme sistemi toplumsallaştırılmış yeni üretim biçimiyle artık uyuşmamaktadır. Engels'in *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm*'inde belirttiği gibi, toplumsalaştırılmış üretim "bireylerin özel üretimini öngören bir maledinme biçimine tâbidir... Üretim biçimi bu mülkiyet biçimine dayanmakta, fakat özel mülkiyetin dayandığı koşulları ortadan kaldırmaktadır". Dolayısıyla, "toplumsallaştırılmış üretim ile kapitalist mülkiyet arasında ve üretimin bireysel atölyelerde örgütlenmesi ile genel olarak toplumda hüküm süren üretim anarşisi arasında bir çelişki vardır... Üretim biçimi mübadele biçimine karşı isyan halindedir". Toplumsallaştırılmış üretim toplumsal kaynaklara ve ihtiyaçlara göre toplumsal olarak planlanmak ve toplumsal mülkiyete dayanmak zorundadır. Toplumsal mülkiyette ise, ürünlere hak kazanmak için in-

san olmak, toplumun bir üyesi olmak yeterlidir, özel mülkiyet zorunlu değildir.

Kapitalist özel mülkiyet toplumsal mülkiyete dönüştürülebilir ve dönüştürülmelidir. Bu nasıl olabilir? Ne yazık ki, insanlar bugün olduğu gibi bölünmüş ve birbirlerine yabancılaşmış oldukları sürece, bunun genel bir anlaşma ile gerçekleştirilmesi olanaksızdır. Mülkiyet ilişkilerinde öteki devrimci değişiklikler gibi, bu ancak sınıf mücadelesi yoluyla başarılabilir. Sınıf çatışmalarının varolduğu her yerde, istediği kadar uzun sürsün ve birtakım insanlar istedikleri kadar bir uzlaşma sağlamaya çalışsınlar, mücadele kesin bir sonuca varıncaya kadar devam eder.

İlerlemiş teknolojiye sahip ülkelerde üretimin toplumsallaşması kendi ülkeleriyle gelişmemiş ülkelerin para babaları ve çalışanları arasındaki çıkar çelişkilerini keskinleştirir. Bunun sonucunda da, *Komünist Manifesto*'da gösterildiği gibi, toplumsallaşmış üretimin gelişimini örgütlemek ve hızlandırmakla "burjuvazinin ürettiği her şeyden önce kendi mezar kazıcılarıdır". Yığın yığın emekçiler bir araya gelip sermayeye karşı cephe alırlar.

Bu çatışma ile daha önceki sömürülen ve sömüren sınıflar çelişkisi arasındaki fark, üretimin yeni karakteriyle sömürülenlerin örgütlenmesi ve eğitilmesidir. Artık kamu işlerini yürütmek için ayrıcalıklı bir yöneticiler sınıfına ihtiyaç yoktur; çalışanların kendileri bunun için gerekli personeli sağlama gücüne erişmişlerdir.

İnsan toplumları arasındaki uyuşmazlık ve husumetin başlangıçtaki nedeni özel mülkiyete yol açan işbölümü olmuştur. Ve mülkiyet insanlar arasındaki her uzlaşmaz çatışmanın konusudur. Mülkiyet ilişkileri değişmez değildir; insanlar tarafından kurulurlar ve in-

sanlar tarafından değiştirilebilirler. Fakat mülkiyetin yeniden kurulması ancak sınıf mücadelesinin sonucu olarak gerçekleşebilir. Mülkiyet ilişkilerini koruma ya da değiştirme yetkisi yasalar yapma ve bunları zorla uygulama yetkisidir. Dolayısıyla sermayeye karşı mücadelenin nihaî sorunu bu yetkiyi ele geçirme sorunudur. Marx'ın sosyalizm uğrunda mücadele ile ilgili olarak vardığı pratik sonuç, bunun ancak sermayeye karşı olan güçlere dayanan, onları mülkiyet ilişkilerinde köklü bir değişim gerçekleştirmek üzere politik iktidarı ya da devlet iktidarını ele geçirmek amacıyla seferber etmeye yönelik politik bir mücadele olabileceğidir.

# 7
# KOMÜNİZM

KOMÜNİST MANİFESTO'nun İngilizce baskısına yazdığı Önsözde (1888) Engels marksist toplumsal teorinin sonucunu şu şekilde özetlemiştir: "Sınıf mücadelelerinin tarihi bir evrimler dizisi oluşturur ki, bu evrimler dizisi içinde bugün sömürülen ve ezilen sınıfın sömüren ve yöneten sınıfın tahakkümünden kurtuluşunu, aynı zamanda ve nihaî olarak toplumun tümünü her türlü sömürüden, baskıdan, sınıf ayrımından ve sınıf mücadelelerinden kurtarmaksızın sağlayamayacağı bir aşamaya ulaşmıştır."

Marx tarafından keşfedilmiş olan insan toplumunun temel gelişme yasası —insanların üretim ilişkilerini daima üretim güçlerine uydurmak zorunda olduklarını söyleyen yasa—, daha önce de belirttiğim gibi, her insan toplumunun mutlaka geçmek zorunda olduğu mukadder bir toplumsal gelişme aşamaları dizisi vardır demez. Tam tersine, yeni üretim güçleri ancak oldukça olağanüstü yerel koşullar altında geliştirilirler. Ve birçok toplumlar gelişmeye elverişli olmayan toplumsal ilişkiler kur-

muşlar, bunlara saplanıp kalmışlar ve sonunda başkalarının saldırısına uğrayarak yenilmişler ve tarih sahnesinden silinmişlerdir. Fakat Marx'ın keşfi toplumsal gelişmenin genel gidişi üzerinde üç sonuca götürmektedir bizi. Belirtmek gerekir ki, bu sonuçlar mukadder ve kaçınılmaz olan şeyleri bildirmekten çok bilimsel sonuçlara özgü bir biçim alırlar —yani olanakların sınırlarını çizerler.

Bir kez, üretim güçlerinin gelişmesi ancak özel mülkiyet, emeğin sömürüsü, insan yeteneklerinin doğal amaçlarından saptırılması ve insan ilişkilerinin kişisellikten koparılması koşulları altında, sınıf mücadelesinin hüküm sürdüğü bölünmüş toplumlarda meydana gelebilir.

Bu koşullar altında, teknolojik ilerleme ve meta üretimi elele yürümüştür. Belirli toplumlar ne kadar sağa sola sapsalar ve çıkmazlara girseler de, ihtimal hesaplarına göre bir gün bir yerde mutlaka varılacak nihaî sonuç ancak kapitalist mülkiyet ilişkilerinin kurulması ve üretimin toplumsalaştırılması olabilirdi.

Şimdi bu sonuca ulaşılmıştır, ve sonu gelmeyen sınıf mücadelelerine artık sömürülen sınıfın iktidarı ele geçirmesi ve sosyalist üretim ilişkilerinin kurulması ile son verilebilir.

Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisi* adlı eserinin Önsözünde şunları yazmıştır: "Burjuva üretim ilişkileri, toplumsal üretim sürecinin son antagonist biçimidir... burjuva toplumun rahminde gelişen üretici güçler aynı zamanda bu antagonizmanın çözülmesi için gerekli maddî koşulları yaratmaktadır. Dolayısıyla, bu sosyal oluşum insan toplumunun tarih öncesine son vermektedir."

İktidar bir kez, maledinme biçimi özel mülkiyete dayanan sınıfların elinden alındımıydı, toplumsal üre-

timin araç ve ürünlerini kamusal ya da kooperatif mülkiyete çevirmek yoluyla mülkiyet ilişkilerini değiştirmeye başlamak mümkündür. Buna koşut olarak da insanlar arasındaki ilişkilerin yeniden kurulması başlar, bu ilişkiler toplumsal üretim içinde insanın doğa ile kurduğu yeni ilişkilere uyum sağlar. Bazılarının işgücünün başkalarının malı olmasına son verilir, kapitalist üretim ilişkilerine son verilmekle insanın insan tarafından sömürülmesi ve insanlar arasındaki gayrı şahsî sınıf ilişkilerinin antagonizmasından doğan çatışmalar da kendiliğinden ortadan kalkar.

Bu temel üzerinde toplumsal üretimi planlamak ve herkese sağlanabilecek mal ve hizmetlerin miktarını artırmak ve niteliğini iyileştirmek mümkündür. Aynı zamanda, teknolojinin ve bilimin ilerlemesiyle, yavaş yavaş her işçi için zorunlu işgününü kısaltma ve doğa ile ilişkilerinin insanlara yüklediği çalışma zorunluluğunun bir yük olmaktan çıkarılıp bir zevk olmasını sağlama olanağı vardır. Marx'ın ileri sürdüğü gibi *(Kapital,* III, 48,3) insanların zorunlu çalışma işini "asgarî enerji harcayarak ve insan doğasına en elverişli ve ona en yaraşır koşullar altında" sürdürmeleri mümkündür.

İşte o zaman insanlar ve ihtiyaçları hakkında yeni bir anlayışın temeli atılmış olur. Ve bu anlayış o zamana kadar hâkim olan dinî anlayıştan köklü bir biçimde ayrılır. İnsan ihtiyaçları, bu anlayışa göre, sadece toplumsal üretime dayanan beşerî hayat tarzından doğar ve yalnız insanların çabası sayesinde karşılanabilir. İnsanlar artık süflî bir maddî varlıkla daha yüksek bir manevî varlığa bölünmüş olmaktan kurtulurlar ve doğaüstü bir yardım ya da rehberliğe ihtiyaçları kalmaz. Fakat ihtiyaçlar hiç bir şekilde sadece maddî ihtiyaçlardan, yani insan vücudunun biyolojik işleyişi ve soyunun sürmesi için gerekli şeylerden ibaret değildir. İnsanın

en karakteristik ihtiyacı başka insanlarla kişisel ilişkiler kurmaktır. İnsanların dostluğa, sempatiye, yardım ve işbirliğine ihtiyacı vardır: en başta maddî geçim araçlarını birlikte üretebilmek için, fakat aynı zamanda ve bu temel üzerinde, beşerî kültürün faaliyetlerini ve meyvelerini geliştirmek ve bunların zevkine varmak için. Ne var ki, insanların ilkel maddî ihtiyaçları karşılanmadıkça bunların hiç biri mümkün değildir (bu nedenle vaaz eder gibi maddî doyumların "ruhanî" hazlara oranla değersiz olduğunu söyleyip durmak insan ilişkilerinin ve insan kişiliğinin gelişmesi açısından son derece zararlı ve sakıncalıdır). Öte yandan, insanların salt maddî ihtiyaçları da insanîleşir, yani hayvanî ihtiyaçlar olmaktan çıkarak insanlara özgü ihtiyaçlar haline gelir. Böylece insanlar sadece yiyecek istemekle yetinmezler, yemeklerin güzel ve lezzetli olmasını, iyi bir şekilde sunulmasını da isterler; sadece giyecek ve barınacak yer istemezler, moda ve mimariye de önem verirler; ve sadece cinsî ilişkiye değil, aşk sanatına ve cinsler arasında insanî ilişkilere de ihtiyaç duyarlar. Komünizm bir din değildir, üstelik bütün dinleri gereksiz kılar. İnsanların bütün ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik bir işbirliğinin koşullarını sağlar.

Sosyalist devrimin ilk görevleri politiktir: devleti özel mülkiyeti korumak için çalışan bir kuruluş olmaktan çıkarıp özel mülkiyeti kaldırmayı amaçlayan bir kuruluş haline getirmek; sosyalist üretimi yönetmek için örgütler kurarak devletin kapsamını genişletmek; sosyalist mülkiyeti korumak ve bu konudaki yıkıcı çabaları önlemek. Bunlar Marx'ın ünlü deyimiyle "proletarya diktatörlüğü"nün kapsamına giren görevlerdir.

Bu politik görevler ekonomik görevlerle birleşir, —mevcut bütün kaynakları, araç ve gereçleri, makinele-

ri ve emeği seferber edecek şekilde üretimi ve dağıtımı planlamak; insanların ihtiyaç duydukları malları ve hizmetleri üretmek ve dağıtmak; bilimsel araştırma ve eğitimi, planlı üretimin tekniğini geliştirecek, çalışma yükünü hafifletecek, malları ve hizmetleri iyileştirecek şekilde genişletmek.

Sosyalist politika ve sosyalist planlamanın amacı malları ve hizmetleri alabildiğine çoğaltmak, herkesin bütün ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ve dış müdahalelerden, doğal âfetlerden ve planlama hatalarından ileri gelen ve hepsinin de üstesinden gelmek mümkün olan engeller dışında, bu amaca ulaşılmaması için hiç bir neden yoktur.

Kıtlıkların eninde sonunda kesin olarak ortadan kaldırılması komünist bir topluma geçişin ekonomik koşulunu oluşturur. Toplumsal üretime geçilip bütün ürünler toplumun malı olduğu zaman, bilim ve bilimsel planlama mutlak bolluğa yol açtığı zaman, ve çalışma herkesin kişisel eğilimlerinden özveride bulunmadan çalışma yeteneklerini toplumun ortak hizmetine sunmasını sağlayacak biçimde hafifletildiği ve örgütlendiği zaman, herkes ihtiyaçlarına göre bir pay alacaktır ortak üründen. Komünizmin bu ekonomik ilkesi İngiliz filozofu William Godwin (1756-1836) tarafından daha o zamanlar şöyle ifade edilmişti: "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyaçlarına göre."

Ancak komünizmin işlemeye başlamasından önce, sosyalist toplumun işleri (ki Marx buna "komünizmin ilk aşaması", ya da kapitalizmden komünizme "geçiş" dönemi adını vermişti) başka ve farklı bir ilkeye göre yönetilmek zorundadır: "Herkesten yeteneğine göre, herkese emeğine göre."

Kuşkusuz üretim araçları mülkiyetinin sosyalizasyonu insan ilişkilerinde meydana gelen değişikliğin sa-

dece başlangıcıdır. Bu değişikliğin tamamlanmasını mümkün kılar fakat tamamlamaz. Sosyalizm kendi kendine yabancılaşmanın temel koşulunu ortadan kaldırır, kimsenin yeteneklerinin başka bir kimsenin yararına kullanılmak üzere mülk edinilmesine izin vermez. Ancak sosyalist toplumda mallar ve hizmetler hâlâ herkese "işine, emeğine göre" verilir, ki bu da, Marx'ın *Gotha Programı Eleştirisi*'nde ifade ettiği gibi, eşitsiz "burjuva haklarının" devamı anlamına gelir. Eksikler, der Marx, "komünist toplumun ilk aşamasında kaçınılmazdır, çünkü toplum bu aşamada uzun süren doğum sancılarından sonra kapitalist tolpumun bağrından henüz çıkmıştır. Haklar hiç bir zaman tolpumun ekonomik yapısından ve bu yapının koşullandırdığı kültürel gelişme düzeyinden daha yüksek olamaz." Sosyalist bir ekonomi bir kez iyice yerleşip kök salınca (örneğin bugün Sovyetler Birliğinde olduğu gibi), insanın insan tarafından sömürülmesi son bulur. Bütün insanlar artık birbirlerinin yararına birlikte çalışırlar. Aına daha önceki yabancılaşma durumunun etkilerinden bazıları henüz tamamen ortadan kalkmamıştır: insanlar arasındaki eşitsizlik (Marx'ın deyimiyle "eşit olmayan iş için eşit olmayan hakları"), insan ilişkilerinin kişiselliğini yitirmesi ve kişilerin gayrı şahsî kuruluşlara bağımlılığı gibi. Herkesin kendi emeği ile ürettiği şeyler hâlâ bir kamu kuruluşunun malı olur ve o kimsenin ne gibi bir karşılığa hak kazandığı o kuruluşun bu emeğe ve eserine biçtiği değere bağlıdır. İnsanlar hâlâ birbirlerine, gayrı şahsî bir kuruluşla olan kişisel ilişkileri yoluyla bağlıdırlar. Bu kuruluşu kendi yararları için meydana getirmişlerdir, giderek artan bir ölçüde onu demokratik biçimde denetlemektedirler, ama yine de kendilerini ona tâbi kılmışlardır. Ve içlerinden her birinin gelişmesi, karşısındakine yardımcı ya da engel olma-

sı sadece kendi elinde olmayıp başlarına getirdikleri örgüte bağlıdır. Bu nedenle, sosyalizmden sonra da, hiç değilse bir süre, kapitalizmin yabancılaşma etkilerinin bazıları hattâ daha da belirgin bir biçimde devam edebilir. Çünkü gayrı şahsî örgütlenmenin gücü ve kapsamı ve insanların yaptıkları üzerindeki denetim ve yönetim yetkisi artar. Bu anlaşılması önemli olan bir noktadır, çünkü tersi durumda sosyalist bir toplumda bile, orada hiç bir zaman olamayacağını sandığımız birtakım yürekler acısı şeylerin olduğunu görünce şaşırıp kalır ve düş kırıklığına uğrarız.

Fakat sosyalist ekonomik kalkınmanın bizzat kendisi bu yabancılaşmanın etkilerini ortadan kaldırır ve komünist toplumda insanların eninde sonunda bunlardan kurtulmalarına olanak sağlar.

Kişiselliklerini yitirmiş olan insan ilişkileri yeniden kişiselleştirilebilir. Dolaylı ve gayrı şahsî hale getirilmiş olan ilişkiler yeniden dolaysız ve kişisel hale getirilebilir. Çoğu hiç bir zaman tanışmamış, yüzyüze gelmemiş olan milyonlarca insanın ilişkileri bir arkadaş topluluğunun ilişkileri kadar kişiselleştirilebilir, çünkü hepsi de insan hayatının ortak faaliyet ve serüveni içinde kaynaşmışlardır. İşte o zaman. Marx'ın dediği gibi *(Kapital,* I, 1, 4), "gündelik pratik hayatın akışı içinde gerek insanların kendi aralarında gerekse insanlarla doğa arasında meydana gelen ilişkiler kolayca anlaşılabilir, akla uygun ilişkiler biçimini alır".

İnsan ilişkilerindeki bu gayrı şahsîliğin son bulması, ve insanlar arasındaki ilişkilerin kişisel, "kolayca anlaşılabilir ve akla uygun" hale gelmesi belli başlı iki değişikliği beraberinde getirir.

Toplumun antagonist sınıflara bölünmesi devletlerin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Devlet dediğimiz ise bir yasa-koyma ve uygulama, yaptırım, yönetim ve bas-

kı aracı, insanlar tarafından kullanılan fakat onların üstünde olan bir kamu gücüdür ve amacı bazı çıkarların başka çıkarlara ağır basmasını sağlamak üzere belirli kamu politikaları saptamak ve bunları zorla uygulamaktır. Bu nedenle, sınıf farklılıklarının sona ermesi en başta böyle bir kamu gücünü gereksiz kılar. İnsanları yönetmek için özel örgütlere, ordulara, polislere, memurlara, devlet gücünü etkilemek ve yönetmek için kurulmuş olan bütün o politik örgütlere ve partilere artık gerek kalmayacak ve bunların hepsi dağıtılabilecektir. Devlet, Engels'in deyimiyle, "sönüp gidecektir". Çünkü "toplumsal ilişkilerde devlet müdahalesi yavaş yavaş her alanda gereksiz hale gelecek ve böylece eceliyle ölecektir; insanları yönetmek yerine sadece işler (şeyler) yönetilecek ve üretim süreçleri yürütülecektir" (*Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm*, 3).

İkincisi bizzat üretimin örgütlenmesi de değişecektir. Sosyalizmde devlet üretimi üzerine alır. Üretim araçları devlet malı olur. Ve sosyalist toplumda sınıf antagonizmaları ortadan kalktıkça, devlet artık bir sınıf baskısı işlevi görmekten çıkar, kamu malının sahibi ve yöneticisi (ve koruyucusu) olarak işler. Böylece insanları istihdam eden ve onlara çalışmalarına uygun olarak mal ve hizmet arz eden bir örgüt ortaya çıkar. Fakat zamanla üretim süreçlerini yönetmek için insanların üzerinde yer alan ve eşyayı kamu adına mülk edinmek ve onları dağıtmak amacıyla insanlardan yararlanan bir örgüte artık ihtiyaç kalmaz ve onun yerine insanlar ihtiyaçlarını gidermek için eşyayı birlikte kullanmak yoluyla üretimi yönetebilirler.

Sosyalist toplumda üretim planı hâlâ bir "yasa", bir planlama otoritesi tarafından yapılan uyulması zorunlu bir devlet buyruğu biçimini alır. Ne kadar geniş kapsamlı bir demokratik danışma olsa da, plancılar yi-

ne gayrı şahsî bir otoritenin, yani hem eşyanın hem de insanların yönetimi için kurulmuş bir otoritenin görevlileridir. Kaynaklar çoğaldıkça ve teknikler güçlendikçe, planda çözümlenmesi gereken sorunlar da daha karmaşık bir hal alır; bu bakımdan da, ilk bakışta, bir hükümet organı olarak yetkili bir planlama otoritesi o ölçüde daha zorunlu sayılabilir. Ne var ki, sorunların bu aşırı karmaşıklığı ve giriftliği, aynı zamanda, insan yapısı hiç bir örgütün mekanik bir yardım olmadan bunların üstesinden gelemeyeceği, bunun dağları yerinden oynatmak kadar olanaksız olduğu anlamına gelir. Tekniğin ilerlemesi, veri işleme, iletişim, bilgisayma ve tekniklerin kullanımını yöneltme tekniklerini de kapsar ve onlar olmadan düşünülemez. Bu nedenle, ne yapılması gerektiğini saptayan ve buna göre emirler veren teknokratlardan oluşan bir planlama otoritesinin beyin gücüne güvenmek ve her şeyi ondan beklemektense, planlamanın kendisini otomatikleştirmek gerekir. İnsanlar, tıpkı öteberi yapmak ve bunları taşımak için makineler kullandıkları gibi, üretim ve dağıtımı planlamak için otomatlar kullanacaklardır. Toplumsal üretimde insanların eşya üzerindeki etkisinin tam bir otomasyona kavuşturulması, insanların insanlarla ilişkisinin en yetkin şekilde insanîleşmesinin koşuludur.

İnsan ilişkilerinde böylesine bir değişiklik, esas itibariyle, insan kişiliğinin artık ne başka insanların malik olma amaçlarına ne de gayrı şahsî örgüt ve güçlerin hizmet ve yönetimine tâbi olduğu anlamına gelir. Artık sadece canlı bireyler arasında doğrudan ve anlaşılır kişisel ilişkiler söz konusudur ve herkes kendi kişiliğini geliştirmek için ve doğadan ihtiyaçlarını sağlamak ve birbirlerine ulaştırmak amacıyla birlikte kullandıkları tekniklerden yararlanmak için başkalarıyla tam bir dayanışma halindedir.

Kuşkusuz komünizm artık kimse kimseyle kavga etmeyecek ya da anlaşmazlığa düşmeyecek, kimse kimseye haksızlık etmeyecek, kimse kimsenin kuyusunu kazmayacak, kimse kimseyi aldatmayacak, kimse halinden yakınmayacak anlamına gelmediği gibi, herkesin aynı derecede akıllı, düşünceli ve duygulu olacağı ve her türlü aptallık ve çılgınlığın bir daha görülmemecesine ortadan kalkacağı anlamına da gelmez. Ama toplumsal haksızlığın, baskı ve çatışmanın, mevki ve makam sahiplerinin küstahlığının ve zenginlerin gösterişinin kültürel yoksunluk ve maddî yoksullukla birlikte sona ermesi anlamına gelir. Teknik, toplumsal üretim ve dağıtımın herkesin ihtiyacını karşılayacak şekilde akılcı bir biçimde planlanmasına izin verince, toplum artık eşit kişilerden oluşan bir topluluk haline gelir ve tek amacı herkesin çıkarlarına hizmet etmek olur, bunun ötesinde hiç bir art niyet kalmaz. Hiç bir ayrıcalıklı kişi ve grup ve hiç bir toplumsal örgüt, kendi çıkarlarının tek tek insanların bireysel çıkar ve ihtiyaçları üzerinde herhangi bir öncelik ve üstünlük taşıdığı savına kalkışamaz. İşte o zaman, Marx'ın dediği gibi, insan toplumunun "tarih öncesi" sona erecek, bir çağ kapanıp yeni bir çağ başlayacaktır. Ve toplumsal olaylar artık insanların iradelerinden bağımsız olarak girdikleri ilişkiler, istemeden içine düştükleri ve içinden çıkmak için çabaladıkları gayrı şahsî anlaşmazlıklar ve çatışmalar bakımından değil, hareketlerinin hiç kimsenin amaçlamadığı sonuçları bakımından değil, sadece insanların nasıl düşündükleri, nasıl bir seçim yaptıkları ve nasıl karar verdikleri açısından açıklanabilecektir.

# 8
# BİLİM VE DEĞER YARGILARI

KOMÜNİZME geçişle insan hayatının ne güzel bir hale getirilebileceğinin kanıtlanması aynı zamanda komünizmin ne kadar istenilir bir şey olduğunun kanıtlanmasıdır. Bu, üretim güçleriyle üretim ilişkilerinin fiilî karakter ve gelişme biçimleri hakkında *olaylara dayalı* yargılar tesis eder; insan ilişkilerinin teknolojik ilerlemenin olanaklarına ve ihtiyaçlarına uygun olarak gelişmesi için ne yapılması ve kimin tarafından yapılması gerektiği hakkında pratik ya da *politik* yargılar tesis eder; ve nihayet amacın istenirliği ve ona ulaşmaya yönelik mücadelenin önemi hakkında *değer* yargıları tesis eder.

Komünizmin toplumsal gelişme ve insan kişiliğine ilişkin bilimsel fikirleri ve sınıf mücadelesinin nasıl yürütüleceğine ilişkin fikirleri, ahlâkî kavramlardan ya da değer yargılarından kaynaklanmaz; bunlar insan ilişkileri üzerinde yapılan araştırmalardan ve sınıf mücadelesi tecrübelerinden kaynaklanır. Öte yandan, ahlâkî kavramlar ve değer yargıları komünizmin bilim-

sel ve politik fikirlerinden kaynaklanır. Görülüyor ki, komünizm ahlâk ilkelerine dayanmamakla birlikte, değer yargıları için temeller koymaktan da geri kalmaz. Komünizm ahlâkî gerekçe ve kanıtlardan hareket ederek ideal bir insan topluluğunun nasıl olması ve insanların nasıl davranmaları gerektiği konusunda alıkâm kesmez, ama insanların bir arada yaşamalarının fiilî koşullarını ve olanaklarını, çeşitli davranış biçimlerinin nedenlerini ve sonuçlarını inceleyerek şöyle bir topluluk biçiminin ya da şu tür bir davranışın niçin başka bir topluluk biçiminden üstün ya da başka bir davranıştan daha iyi olduğunu nedenleriyle açıklar.

Aynı zamanda, komünizmin bilimsel fikirlerinin yol açtığı değer yargıları, insanlığın gelişme süreci içinde daha önce oluşmuş olan değer yargılarıyla çelişki halinde değildir. Komünizm, başlıca örnekleri açgözlülüğün, zulüm ve baskının suçlanması, insan haklarının tanınması, insan kişiliğinin dokunulmazlığı ve bütün insanların kardeşliği olan geleneksel insanî değer kavramlarına aykırı düşmez; tersine, bunların hepsini kucaklar, inandırıcı nedenlerle hepsini haklı gösterir ve bu manevî değerleri birer ideal olmaktan çıkarıp birer gerçek haline getirmenin yollarını gösterir.

Komünizmin bilimsel fikirlerinin değer yargıları bakımından taşıdığı anlam daha Marx'ın eserlerinde çok açık bir şekilde belirtilmişti.

Marx'ın, kapitalizmin yerine sosyalizmin geçeceğini göstermek için ileri sürdüğü kanıtlar genellikle anlaşılan anlamda "ahlâkî" kanıtlar değildir. Buna karşın, bir şey yapmaktan yana, belirli değer yargılarını destekleyen kanıtlardır. Marx sadece, kapitalizmin yerini sosyalizm alacaktır, çünkü toplumsal gelişme yasaları bunu kaçınılmaz kılar, diye bir kehanette bulunmuş değildir. Marx sadece insanlara isteyerek ta-

rih yasalarının emri doğrultusunda hareket etmeyi önermekle, zorunluluğu bir erdem haline getirmekle yetinmemiştir. Uretim ilişkilerinin fiilî gelişmesini incelemiş ve bu temele dayanarak bu üretim ilişkilerini istenilen biçimde değiştirmeye yönelik eyleme rehberlik edecek pratik yargılar önermiştir. Marx hiç bir zaman öngördüğü toplu eylem olmadan sosyalizmin meydana gelebileceğine inanmadığı gibi, sosyalizmin başarısızlığa uğrama olasılığını da inkâr etmemiştir. Marx birtakım olaylar ortaya koymuştur; ama bu olayları sadece ortaya koymakla kalmamış, onları lânetlemiş ve yerlerini alması gereken yeni koşulları ise hararetle savunmuştur. Ve mevcut koşullarla bunların yerini alacak olanları ne kadar eksiksiz, açık ve gerçeklere uygun biçimde nitelemişse, eskilerini suçlarken ve yenilerini savunurken benliğinden taşan manevî güç o kadar büyük ve inandırıcı olmuştur.

Marx'ı inceleyenlerden birçoğu onun toplumsal tahlillerinin bu hem niteleyici hem de değerlendirici karakterine dikkati çekmişlerdir. Örneğin, Profesör Popper *The Open Society and its Enemies* (Açık Toplum ve Düşmanları) adlı eserinin ikinci cildinde bu noktaya değinmiştir. Yine Profesör E. J. Hobsbawn da Marx'ın *Kapitalizm-öncesi Ekonomik Oluşumlar* adlı kitabının İngilizce çevirisine yazdığı Giriş'te, Marx'ın teorisi için "bir olaylar (gerçekler) modelidir, ama, biraz değişik bir açıdan bakıldığında, *aynı* model bize değer yargıları sağlar" der.

Zamanımızda bilimlerin gelişmesiyle, bazı çevrelerde, bilimler tarafından saptanan ve doğrulanan olaylara ilişkin maddî sorunların mantıkî bakımdan değer sorunlarıyla ilintili olmadığı bir mütearife (belit) olarak kabul edilmiştir. Buna göre, eğer bilimsel bir araştırma yapıyorsanız, değer yargılarıyla ilgili değilsiniz-

dir, yok eğer değer yargılarıyla uğraşıyorsanız bilimsel araştırma yapmıyorsunuz demektir. Bu antitezden doğan ve ona yol açan düşünce ve eylem karışıklığı büyüktür. Hem bilim hem de değer kavramı bakımından birçok şeyler birbirine karıştırılmaktadır. Ama işin kökenine inecek olursak, asıl karışıklığın bilim kavramı üzerinde olduğunu görürüz.

Kuşkusuz bilimin sonuçları daha önce yapılmış değerlendirmelerin etkisinde kalmamalıdır; yani bilimsel bir araştırma yaparken sonuçlarını araştırma konusu olayın ve mevcut durumun mihengine vurmamız gerekir, yoksa şu ya da bu kimsenin durumun ne olması gerektiği hakkındaki görüş ve düşüncelerinin değil. Fakat bu, bilimsel genellemelerle değer yargılarının ayrı ayrı ve birbirinden bağımsız şeyler oldukları anlamına gelmez.

Bunları birbirine karşıt şeyler gibi göstermek, ilkin, doğa bilimlerini model olarak almaktan ve toplumsal bilimin özel karakterini dikkate almamaktan ileri gelir. Bir fizikçi atomların davranışı hakkında genellemeler yaparken, sonuçları sadece atomların gerçekte nasıl davrandıklarını gösterir, yoksa nasıl davranmaları gerektiğine değinmez. Bunun şaşırtıcı bir yanı yoktur, çünkü "gerekir", "olmalıdır" gibi sözcükler ancak insanların davranışlarını belirlemeye yarar ve atomlara uygulandığında bir anlam taşımazlar. Fakat toplumsal bilimler insanlarla uğraşır ve bu bakımdan doğa bilimlerinden ayrılırlar. Ve insanlar hakkında, gerçek hayat koşulları ve eylemlerinin sonuçları ile ilgili olarak yapılan genellemeler insanların ne yapmaları gerektiğine karar vermek sorunu ile yakından ilgilidir.

İkincisi, yukarda sözü edilen karşıtlık, sosyal bilimlerin kapsamının doğa bilimleri gibi genellemeler

yapmalarına izin vermeyecek şekilde daraltılmasından ileri gelmektedir. Eski pozitivist bilim felsefesine uygun olarak, sosyal bilimlerin görevi belirli olayları ortaya koymak ve istatistiklere dayanarak karşılıklı ilişkiler formüle etmekten ibarettir. Elbette bilimsel araştırma bu şekilde sınırlanınca, sosyal bilimler sadece sınıflandırıcı ve niteleyici bir düzeyde kalır ve doğa bilimlerinde olduğu gibi genellemelere varamaz: oysa, bu genellemeler sosyal bilimlerde değer yargılarına esas olabilir. Bunlar sadece toplumsal ilişkileri nitelemekle kalmaz, insanların onları nasıl ihtiyaçlarını giderme araçlarının gelişmesine uygun olarak değiştirilebildiklerini ve değiştirdiklerini, ve dolayısıyla hem mevcut ilişkilerin hem de insanların onları değiştirme özlem ve amaçlarının beşerî ihtiyaçlara ve beşerî yetenekleri geliştirme olanaklarına cevap verip vermediğini gösterir.

Toplumsal bakımdan istenilenin ne olduğu konusunda bir yargıya varmak için yeterli nedenler bulmak istiyorsak, bunun için her şeyden önce toplumun mevcut durumunu doğru ve eksiksiz bir biçimde nitelemek gerekir —ekonomik temelini, içindeki çeşitli çıkarları ve çıkar anlaşmazlıklarını, insanların bireysel ve toplu ihtiyaçlarını ve mevcut toplumsal ilişkilerin bunları nasıl ve ne ölçüde karşıladığını, ve toplumsal istikrarı koruma ya da toplumsal değişiklikler meydana getirme olanaklarını. İkinci olarak da, insan ve toplumsal hayatı hakkında bilimsel temele dayanan genel bir teoriye gerek vardır. Değer yargılarına esas olan böyle bir teoridir. Çünkü mevcut olan ile mümkün olan arasında bir kıyaslamaya izin verir, bu da toplumsal hayatın gelişmesi için gerekli nesnel koşullara ilişkin toplumsal ilişkilerimizin, toplumsal davranış biçimlerimizin kusurlarını sezmemizi mümkün kılar ve

bunların üstesinden gelmenin pratik yollarını gösterir. Başka bir deyişle, insan ve toplum hakkında bilimsel temele dayanan bir genel teori oluşturabilirsek, birçok sözde bilimsel ahlâkçı ve filozofların mantıkî bakımdan olanaksız olduğunu ileri sürdükleri bir şeyi yapabilir, yani insanlığın durumunun bugün ne olduğundan hareket ederek bu konuda neler yapılması gerektiğini çıkarmanın ve insanlığın durumu araştırılırken yapılması gerekenler hakkında düşündüklerimiz için nedenler ortaya koymanın hem pratik hem de akılcı bir yolunu bulabiliriz.

Değer yargılarının hiç bir zaman bilime dayatılamayacağını savunanların bu savlarını haklı göstermek için ileri sürdükleri başlıca neden, toplumsal araştırmaların bir olaylar dizisi kaydetmekten başka bir şey yapmadığıdır. Böyle düşünenlere göre, sosyal bilimin başka bilim dallarına tanınan genel bir teori yaratma hakkı yoktur. Oysa, pratikte insanlar daima genel bir teorinin ışığında belirli bir somut durumun verilerinden hareket ederek bazı şeylerin istenilir şeyler olup olmadığına ve değiştirilmeleri gerekip gerekmediğine karar verirler. Aynı görüşü paylaşmayanlar ise, ya mevcut durumun anlatıldığı gibi olmadığını ileri sürerler, ya genel teorinin doğru olmadığını söylerler, ya da her ikisini birden inkâr ederler. Örneğin, ben bugüne kadar marksist genel teoriyi ve onun kapitalizm üzerindeki özel tahlillerini kabul edip de marksizmin vardığı sonucu, yani kapitalizmin yerini sosyalizme bırakmasının istenilir bir şey olduğunu inkâr edene rastlamadım; bunlar hep ya genel teorinin ya da özel tahlilin ya da her ikisinin şu ya da bu noktasına ilişmişler ve ona kusur bulmuşlardır.

Toplumsal sorunlar üzerinde varılacak mantıkî bir değer yargısının mutlaka insan varlığının gerçek ko-

şullarına ilişkin teorilere dayanması gerekir; bunun başka türlüsü düşünülemez. Aynı şekilde, bireysel davranışların ve kişisel ilişkilerin doğru ya da yanlış olmasına gelince, böyle bir genel teori kabul edilmedikçe, doğru ya da yanlış, haklı ya da haksız yargısını desteklemek için hiç bir neden gösterilemez. Bu gibi teoriler geleneksel olarak hep dinî teoriler olmuştur — ahlâkın dinden ayrılamayacağı yolundaki yaygın kanı da işte burdan kaynaklanmaktadır. Fakat bunların dışında bir yığın dinî olmayan ya da laik teoriler de vardır. Ahlâkî bir muhakeme yürütürken asıl dikkate alınması gereken nokta, ilkin bu gibi teorileri tartışmak ve sınamak, sonra da değer yargılarını bu teorilerin ışığında ve pratik deneylerin akışı içinde sınamak olmalıdır.

Marksizmin savı işte insan ve toplum hakkında ve insan varlığının durumu ile ilgili böyle genel bir bilimsel teorinin temellerini atmış olmaktır. Böylece Marx'ın toplumsal bilimler için saptamış olduğu genellemeler, öteki bilim dallarına esas olmak üzere saptanmış olanlar gibi, değer yargıları için bir temel, hem de bilimsel bir temel oluştururlar.

Bu, marksizmin toplumsal sorunlara bilimsel yaklaşımının sadece şimdiki zaman için amaçlar formüle etmekle kalmaması, bugüne ait amaçların dayandığı genellemelerin aynı zamanda geçmişin de değerlendirilmesine esas teşkil etmesi anlamına gelir. Marksist tarihî yaklaşım sadece nelerin olup bittiğini anlatmaya çalışmakla kalmaz, anlatma tarzı bunları değerlendirmek, tarihî eylemler, kurumlar ve hareketler, ve bir başka anlamda toplumsal, politik ve ahlâkî fikirler hakkında değer yargılarına varmak için bir temel teşkil eder. Böyle bir değer yargısı, tarihe bilimsel yaklaşımdan ayrılamaz. Eğer tarihî araştırma olayların sı-

ralanmasından ibaret olarak anlaşılırsa, o zaman tâbiî değer yargılarıyla bir ilgisi kalmaz —ama o zaman bilimsel de olmaz. Topluma ve tarihe bilimsel yaklaşım değer yargılarıyla çelişmek şöyle dursun, değer yargılarına yanaşmayan bir yaklaşım bilimsel bir yaklaşım olmaz.

İnsanlar ve toplum hakkında bilimsel genellemeler, insanların ancak doğadan ihtiyaçlarını sağlamak için işbirliği yapmakla yaşayabileceklerini, birbirlerine dayanmak zorunda olduklarını, beşerî niteliklerini ve beşerî güçlerini ancak üretim ilişkilerini üretim güçlerine uydurarak geliştirebileceklerini gösterir. Dolayısıyla, ilkel koşullar altında yaşadıkça ve kendi kendine yabancılaşmanın etkilerine uğradıkça, insanların beşerî ihtiyaçlar ve insan hayatının içerdiği gizli olanaklar bakımından katlandıkları yoksunlukları da gösterir.

Ancak günümüzde, Marx'ın deyimiyle, toplumsal ilişkilerin "insan toplumunun tarih öncesini sona erdiren" bir aşamaya vardığı şu dönemde, bu yoksunlukların üstesinden gelmek nihayet mümkün olmuştur. Ve yine, yabancılaşmanın etkilerine son vermenin toplumsal eylem alanında pratik bir sorun haline geldiği günümüzde, toplumsal teori alanında da buna karşılık düşen bilim oluşabilmekte ve oluşmaktadır. Bilim pratik olarak insan ilişkilerinin yeniden kurulmasını istemek ve insan ilişkilerinde yabancılaşmanın etkilerini yenmeyi ve sonunda büsbütün ortadan kaldırmayı amaçlamak için yeterli ve inandırıcı nedenler saptar. Bu değer yargısı sadece, gayrı şahsî çatışmalardan arınmış kişisel ilişkilerin, ihtiyaçların karşılanmasında tam bir fırsat eşitliğinin yarattığı tasvip ya da memnuniyet hislerine dayanmaz; bu gibi hislerin de payı olmakla birlikte, asıl, bilimsel bir kanıtlamaya, yani sayesinde yaşadıkları beşerî işbirliği biçimini geliştirmek

için insanların yapabilecekleri ve yapmak zorunda oldukları şeyin bu olduğunu kanıtlayan bilimsel temellere dayanır.

Değer yargılarına varmanın bilimsel, materyalist, komünist, hümanist yönteminin yolgösterici ilkesi şudur: insan ilişkilerinde ve insan davranışlarında iyi, doğru, haklı, isabetli olan, amaçlanması ve yapılması gereken şey, beşerî varlık biçimine yeni boyutlar kazandıran, ya da, Marx'ın *Ekonomik ve Politik Elyazmaları*'nda kullandığı deyimle, "beşerî özü gerçekleştiren" şeydir. Bu beşerî varlık biçiminin özü ise, insanların ihtiyaçları olan şeyleri elde etmek için işbirliği yapmaları, ve içlerinden her birinin kendi kişiliğini ancak başkalarının yardımıyla geliştirebilmesidir.

Bu ilke, insan ilişkileri bakımından, nesnel bir ölçüt tesis eder, ve buna bakarak değer yargılarını artık bireysel ve öznel hislere ve özlemlere ve hattâ sınıf çıkarlarına değil, yeterli nedenlere dayamak mümkün olur.

Yüzyıllar boyu sıradan insanlar ve ilerici akımların temsilcileri bu insanlık değerlerini tanıyıp kabul etmişler ve bunlara ters düşen her şeyi kınayıp suçlamışlardır ama, bir yandan da belirli sosyal oluşumlar tarafından ortaya atılmış olan sınıf değerlerini ve ahlâk yasalarını benimsemişlerdir. Bu yüzden de bu insanlık değerlerini, gerçekleştirilmesi pek mümkün olmayan, ya da olsa olsa günahkâr insanlıktan teferrüt eden (ayrılaşan) bazı seçkin kişiler ya da sektler tarafından gerçekleştirilebilen özlemler olarak, başka bir deyişle, insanların dünyevî varlığına kök salmış gerçekler olarak değil de, gökyüzünden inen vahiyler olarak kabul etmişlerdir. Marksist toplumsal teorinin yaptığı, insanlık değerlerinin temellerini ortaya çıkarmak, bunların nedenini, evrenselliğini ya da nesnelliğini insan

bilimine dayanarak göstermektir. Ve aynı zamanda insanların, insan bilimini oluşturacak düzeye ulaştıkları zaman, iyi bir hayatın koşullarını nasıl bir rüya olmaktan çıkarıp gündelik bir gerçek haline getirebileceklerini göstermektir. Marksist teori, iyi bir hayat fikrini doğaüstü yaldız ve şaşaasından sıyırıp, onun sadece mutlu bir seçkinler tabakası tarafından başka bir dünyada elde edilebilecek bir şey değil, yeryüzündeki gündelik işlerinin arkasında koşan sıradan insanların nasibi ve hakkı olduğunu gösterir.

# 9
# İNSANLIK DEĞERLERİ VE SINIF ÇIKARLARI

BAŞKA soruların cevaplarını belirleyen temel ahlâkî sorular, insanların bir araya gelme (human association) biçimlerinin istenirlik derecesiyle ilgilidir.

Marksist yaklaşım, bütün bireylerin dayanağı olan insan toplumunun nasıl yürütüldüğünü ve nasıl yürütülmesi gerektiğini incelemekle bu gibi sorulara makul bir cevap bulmak doğrultusundadır. Nesnel değer yargısı ölçütünü insanların geçim araçlarını üretmek için bir araya gelmelerinde ve bu bir araya gelme biçimlerinin üretim güçlerinin gelişmesini ve toplumsal kullanımını ya kolaylaştırmasında ya da engellemesinde bulur. Komünizmin amacı, insanlar arasında, daha önceki yabancılaşmadan ve gayrı şahsî zorlama ve çatışmalardan arınmış öyle ilişkiler kurmaktır ki, teknolojinin bütün kaynakları insan ihtiyaçlarının karşılanması için geliştirilip kullanılabilsin ve bu temel üzerinde herkes, kişi olarak, "kendi başına bir amaç olan insan enerjisinin gelişmesinden" serbestçe yararlanabilsin. Böylece komünizm bütün hümanist felsefe-

lerin yapmak istediği şeyi yapmakta, değer yargılarını insanların insan olarak varlıklarının koşullarına bakarak doğrulamaktadır. Ancak bunu duygu ve isteklere, ayrı ayrı bütün bireylerde doğuştan varolduğu ileri sürülen eğilimlere seslenmekle değil, insanların toplumsal hayatlarını sürdürebilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kullanmak zorunda oldukları üretim güçlerini kullanmak amacıyla bir araya gelmelerinin gerekli koşullarını tespit etmekle yapar.

Sınıf çıkarlarının bugünkü bölünmüşlüğü karşısında, komünizmin amacı sadece belirli bazı sınıf çıkarlarına uygun düşmekte ve buna karşıt olanların o sınıf çıkarlarına tâbi olmasını hattâ giderek tamamen ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Çıkarlara uymayan amaçlar pratik amaçlar olamaz ve bu nedenle bunların istenilen amaçlar olup olmadığını tartışmak anlamsızdır, çünkü bir şeyin istenilir olması için uygulanabilir olması gerekir. Amaçlar ancak çıkarları ifade ettikleri zaman gerçek ve istenilir amaçlar olurlar: bunlar, Marx ve Engels'in *Alman İdeolojisi*'nde ısrarla belirttikleri gibi, insan ve onun iyiliği ile ilgili soyut bir felsefî kavramdan çıkarılmış olmayıp pratik olarak tasarlanmış ve yaşayan insanların gerçek tarihî mücadelelerinde ifadelerini bulmuşlardır. Bununla birlikte, değer yargılarını doğrulayan muhakeme komünist amacı sadece belirli çıkarlara uyduğu için doğrulamaz; daha çok, çalışan insanların çıkarları beşerî ihtiyaçları karşılamaya yönelik beşerî işbirliğinin gelişmesine sıkı sıkıya bağlı olduğu için ve çağdaş işçi sınıfı hareketi komünizmin bu amacını ensonu pratik olarak gerçekleştirebildiği için o çıkarlara değer verir ve onların üstün hakkını savunur. Marx ve Engels'in dedikleri gibi, sosyalizm ve komünizmin amacı ancak çağdaş sanayi işçisi sınıfının ortaya çıkmasıyla ütopya dünya-

sından gerçek dünyaya geçerek pratik bir amaç halini almıştır, ve ancak bu sınıfın, çıkarları kendi çıkarlarına karşıt olan sınıflara karşı bilinçli mücadelesi sosyalizmi ve komünizmi yaratabilir. Fakat toplumsal amacın isteğe uygun oluşunun ve bazı çıkarların amacın gerçekleşmesine kadar başka çıkarlara üstün tutuluşunun nedeni, belirli kimselerin ya da sınıfların özel çıkarlarıyla değil, insanların daha önce yaratmış oldukları üretim güçlerinin kullanımını geliştirmeye elverişli üretim ilişkileri kurmak için yapılması gereken şeylerle ilgilidir. Çünkü üretim ilişkilerinin üretim güçlerine ayak uydurmasını sağlamak insanların kendilerine özgü hayat biçimini sürdürmek için yapmak zorunda oldukları bir şeydir. Bugünkü durumda, üretim ilişkilerinde zorunlu olan böyle bir değişiklik bazı insanların (üretim işini yapan büyük çoğunluğun) yararına, bazı insanların ise zararınadır. Bu nedenle, sınıf çıkarları çatışmalarına dayanan toplumsal çatışmaları beraberinde getirir ve bazı çıkarların başka bazı çıkarlara feda edilmesini gerektirir. Bu zorunluluk insan hayatının fiilî gelişme biçiminin doğal bir sonucudur.

Sınıf çıkarlarından yola çıkan ve sadece "biz işçiyiz ve sosyalizm işçi sınıfının yararınadır, onun için de ahlâkî görevimiz sosyalizmi amaçlamaktır" diyen bir muhakeme biçimi belki emekçi yığınlarını mücadeleye itmek bakımından ağırlık taşıyan bir gerekçe olabilir, ama değer yargılarına esas olmak bakımından hiç bir anlam taşımaz. Ve birçok yanlış muhakeme örneklerinde olduğu gibi, uzun erimde pratikte de geçersizdir. Büyük bir sosyal değişim içinde kişisel çıkarlarına zarar gelebileceğini düşünen ve bir dava uğrunda niçin özverilere katlanmaları gerektiğini kavrayamayan işçilere hiç bir şey söylemez. Orta sınıf

halka ve aydınlara da hiç bir şey söylemez. Ayrıca, bu muhakeme biçiminde sınıf çıkarı bir borç kaynağı sayıldığına göre, bir yandan işçilerin haklı olarak sosyalizm uğrunda mücadele etmelerine karşılık, öte yandan kapitalistlerin de haklı olarak buna engel olmak için mücadele etmelerini normal saymak gerekir. Gerçekten de kapitalistler sosyalizmin gelmesini engellemeye çalışırlar; ama bunun doğru ve haklı olduğunu sezdiren bir sosyalist muhakeme biçimi, ne tutarlı ne de inandırıcı olur. Geniş emekçi yığınlarının ekonomik ve politik mücadelesine dayanan sosyalizm için savaşı yürütürken işçi sınıfı çıkarlarına seslenmek ve bu çıkarları savunmak yerindedir. Ancak uygulamada sınıf çıkarlarına seslenmekten çok daha *fazla* şeyler gereklidir, ve sosyalistlerin gerekçesinde daima çok daha fazla şey söylenmektedir. Daima "insanlık" kavramlarına çağrıda bulunulmakta, kişisel ya da bölgesel çıkarların ortak çıkarlara feda edilmesi gerektiği ve sosyalizmin sadece işçi sınıfının yararı açısından değil, aynı zamanda insanlığın geleceği açısından da istenilir bir şey olduğu fikri aşılanmaktadır. Sadece kendi çıkarları arkasında koşan kapitalistler insancıl açıdan mahkûm edilmektedirler. Bir sınıf olarak kurtuluşları için savaşan işçiler ise haklı görülmektedirler. Sınıf mücadelelerinde söz konusu olan, sınıf çatışmalarının *ötesinde* bir şeydir.

Engels'in belirttiği gibi, bugün sömürülen sınıfın kurtuluşu "toplumun tümünü her türlü sömürü, baskı, sınıf ayrımı ve sınıf mücadelelerinden kurtarmak" anlamına gelmektedir. Onun içindir ki Lenin, *Gençlik Birliklerinin Görevleri*'nde (1920) komünist gençliğe seslenirken, "Ahlâk anlayışımız proletaryanın sınıf mücadelesinin çıkarlarından kaynaklanır... komünist ahlâk bu mücadeleye hizmet eden, emekçileri sömürüye

karşı birleştiren ahlâktır..." dedikten sonra, "Ahlâk insan toplumunun daha yüksek bir düzeye çıkmasına ve emeğin sömürülmesinden kurtulmasına yardım etmek amacına hizmet eder... Komünist ahlâkın temeli komünizmin pekiştirilmesi ve tamamlanması için verilen mücadeledir" demiştir.

# 10
# AMAÇLAR VE ARAÇLAR

İNSANLIK değerleriyle ilgili bütün düşünceler —neyin doğru ya da haklı olduğu, neyin iyi neyin kötü olduğu, neyin yapılması neyin yapılmaması gerektiği, neyin övülmeye neyin kınanmaya değer olduğu— amaç ve araçlarla ilgili düşünceleri ve araçların amaçlara tâbi kılınmasını içerir. Genel olarak, rasyonel ahlâkî yargıda amaç araçları haklı gösterir (eski deyimle, gaye vasıtaları mubah kılar). Ve bu, teorik planda doğru olmakla kalmayıp pratikte de hemen hemen herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Örneğin, haklı amaçlar uğrunda başlatılan ve sürdürülen bir savaş haklı bir savaş sayılır. Cevaplandırılması gereken önemli sorular, insanî amaçların ne zaman geçerli sayılabileceğine ve ne gibi araçların kullanılmasını gerektirdiklerine değinen sorulardır.

Amaç ve araçlar hakkında rasyonel değer yargılarına varmak makyavelik hesaplarla hiç de aynı şey değildir. Makyavelizm denilen şey, sadece özel *çıkarlarla* (ya da, sık sık rastlandığı gibi, yanlış olarak o

çıkarlarla özdeş sayılan şeylerle) uğraşmak ve bunlara hizmet için her şeyin yapılabileceğini söylemektir. Örneğin, Makyavel'in Prens'ine, iktidarını sürdürmeye yardımı olduğu sürece, her türlü zulüm ve kötülüğü yapması öğütlenir. Aynı şekilde, makyavelik bir açıdan, gerek işçi sınıfının çıkarlarını gerekse kapitalist sınıfın çıkarlarını savunur ve gereklerini yerine getirmeye çalışırken, iyi niyet ve insanlık ölçülerinin söz konusu olmadığı, işçi sınıfının olsun kapitalist sınıfın olsun mücadelesini yürütürken bunlara ödün vermek zorunda olmadığı ileri sürülebilir. Sözünüzde durmamak size bir kazanç sağlayacaksa hiç kimseye verdiğiniz sözü tutmayın denebilir. Yılgınlık yaratabiliyor ve bundan kazançlı çıkıyorsanız, öldürün, vurun, kırın, zulmedin, işkence yapın... Fakat burada asıl sorun, insanların sadece bu gibi ilkelere göre hareket etmeleri halinde nasıl bir toplum doğar ve ne gibi amaçlar gerçekleşir sorunudur.

Uygulamada, makyavelik görüş açısına yığınlar hiç bir zaman ilgi göstermemişlerdir, ama liderlerin bu eğilimi taşıdıklarına sık sık rastlanmıştır. Bu gibi liderler genellikle çıkar deyince sadece iktidar anlarlar, bu nedenle de kendilerini ilgilendiren konu yalnızca kendi iktidarlarını korumak ve genişletmektir. İktidara bir sınıfın temsilcileri olarak geldikleri halde, karyerleri çoğu kez o sınıfın kendilerini başından atması biçiminde sona erer.

Bazılarının politik sorunlarla ahlâkî sorunlar arasında yaptıkları ayrım insanoğlunun amaçlarına ilişkin bilimsel sosyalist anlayışa tamamen ters düşer. Bu tür bir ayrımın sosyalist politik teoride gerçekten yeri yoktur, fakat sömürücü sınıfların politik teorisinde bu ayrım öteden beri yapılagelmiştir. Ve böyle bir ayrım ne zaman politik uygulamaya girmişse, sonuç-

ları, sosyalist ve komünist amaçların gerçekleşmesine katkıda bulunmaktan çok engel olduğunu göstermiştir. İnsanları sadece politik amaçlar uğrunda kullanılacak birer araç sayan çirkin politik hesaplar başka türlü belki de sosyalizme kazanılabilecek olanları soğutmak ve uzaklaştırmakla kalmaz, aynı zamanda sosyalist hareketin kendisini de çığrından çıkarır. Kaldı ki, bu gibi çıkar hesapları, önemli beşerî etkenleri dikkate almadıkları için, çoğu kez yanlış çıkar.

Bilimsel sosyalizm ve komünizmin gözünde politika bir amaç değil, bir araçtır ve üstelik, Marx ve Engels'in devlet teorilerinde vurguladıkları gibi, koşullar elverdiğinde hemen bir kenara itilmesi gereken bir araçtır. Sosyalist politikanın başlıca amacı insanların üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti temeli üzerinde hayatlarını serbestçe geliştirebilmeleri için çaba harcamaktır. Gerçi çağdaş koşulların insanlara bazı politik yükümlülükler dayattıkları doğrudur; politikasız, toplumsal düzeyde pek fazla bir şey yapmak mümkün olmadığı için, bu yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlayıcı tedbirler almanın zorunlu olduğu da bir gerçektir. Ancak politika, insanların kabul etmeye teşvik ya da zorunlu tutuldukları politik yükümlülükler başkalarının hakkına saygı biçimindeki kişisel yükümlülüklere ters düşecek şekilde uygulanırsa, politik hayatın kendisi felce uğrar.

Rasyonel değer yargılarının ve araçların amaçlara tâbi kılınması gereğinin temel ilkelerinden biri, sadece insanların amaç sayılması ve başka her şeyin sadece birer araç sayılmasıdır. İnsanların türlü bir araya gelme biçimlerinin ne dereceye kadar istenilir bir şey olduğuna karar vermek için ölçüt, bunların insanî hayat tarzını ne dereceye kadar yücelttikleri, başka şeylerin değil sadece insanların hayatlarına ne

dereceye kadar hizmet ettikleridir. Böylece eşyalar ve kurumlar araç olarak kullanılır. Eşya ve kurumlar amaç değil, sadece birer araçtırlar —onlara amaç gözüyle bakmak mantık açısından bir saçmalık ve ahlâk açısından bir cinayettir. Bu, duyan ve düşünen insanları ne duyan ne de düşünen maddî şeylere ve kurumlara tâbi kılmak demektir. Bunun çarpıcı bir örneğine ve simgesine ünlü *Cagannath* festivallerinde* rastlamak mümkündür: Capacanlı insanlar, bizzat kendisi insanlar tarafından yapılmış olup onlar tarafından itilen muazzam bir arabanın altına atarlar kendilerini ve göz göre göre çiğnenirler.

Özel mülkiyetin başlıca ideolojik yabancılaştırma etkisi, insanları birer araç ve eşya ile kurumları birer amaç olarak görmesindedir. Bu yüzdendir ki, Marx ve Engels *Alman İdeolojisi*'nde "bütün ideolojilerde insanlar ve çevreleri (durumları, koşulları) başaşağı görünür" demişlerdir. Çünkü eşyalar ve kurumlar insanlara hizmet edecek şekilde biçimlendirilip kurulacak yerde, insanlardan hayatlarını eşyada cisimleşen değerlere adamaları ve kendi adlarına hizmet isteyen kurumlara tâbi olmaları istenir. Marx ve Engels'in ekledikleri gibi, "nasıl nesnelerin retinada başaşağı yansıması insanların fizikî hayat sürecinin bir sonucu ise, bu olgu da insanların tarihî hayat sürecinin bir sonucudur".

Özel mülkiyetle birlikte meta üretimi de gelişir ve bu da insanların değerler hakkında düşündüklerini de-

*Sanskritçe "dünyanın efendisi" anlamına gelen Cagannath (Jagannath) Hindistan'ın bazı yerlerinde Hindu tanrısı Vişnu'ya verilen addır. Puri'de yuvarlak kubbesiyle 60 metreden yüksek ünlü bir tapınağı vardır. Efsaneye göre Cagannath kültü yerli bir fetişten doğmuştur. Yapılan yıllık şenliklerde tanrının heykeli çok ağır bir arabaya konur ve yüzlerce insan tarafından yazlık malikânesine taşınırmış. Günlerce süren ve binlerce hacının katıldığı bu törende, bazı abartmalı rivayetlere göre, çok sayıda insanlar kendilerini arabanın altına atarak tanrıya kurban ederlermiş; birçoğu da o hengâmede kaza sonucu arabanın altında kalıp ezilirmiş —Ş.Y.

rinden etkiler. Sözcüklerin alışılagelen kullanılış biçimleri buna bir örnektir. Yapılan, değişilen ve kullanılan şeyler "mal"* ve "değer" olarak düşünülür. Dilin bu kullanılış biçimi ve düşünme şekli, insanların beşerî faaliyetin kendisinden zevk alacak yerde daha çok bu değerlerin (ya da karşılığı olan paranın) arkasından koştuklarını, kendilerini eşya üretmeye ve bunlara sahip olmaya adadıklarını simgeler. Eşyaya beşerî faaliyete yararlı oldukları için değer verilecek yerde, beşerî faaliyetin eşya uğrunda olduğu kabul edilmektedir. İşte Marx'ın "metaların fetişizmi" dediği şey (*Kapital*, I, 1, 4) budur. Olup bitenlere bu başaşağı bakış biçimi, asıl değer verilen şeyin eşyalar oluşu, insanların da metalar gibi değerlendirilmesine yol açar. Örneğin, işadamları bir fabrikanın başına kimi getireceklerini tartıştıkları zaman, "Smith iyi bir adamdır" sonucuna varırlar. Yani adama tıpkı ürünlere değer biçtikleri gibi değer biçerler (hem kullanım değeri hem de mübadele değeri açısından).

Eşyaya sahip olup bunları değişmekle belirli bir hayat tarzı benimseyen ve böylece maddî eşyanın üretim ve mülk edinilmesini hayatın bir gayesi haline getiren insanlar, bunun doğal bir sonucu olarak, ayrı ayrı ve rakip topluluklar halinde bir araya gelmek zorundadırlar. Modern ulus bunun en gelişmiş örneğidir. İnsanlar bunun yanısıra devletler ve üretim, mülkiyet ve mübadele biçiminin devamını sağlayacak birsürü örgütler kurmuşlardır. Bu örgüt ve kurumlar insanlardan hizmet isterler. Eşyalar değer haline sokulup da insanlar eşyaya tâbi kılınarak birbirlerine eşya gibi değer biçince, artık insanlar yükümlülüklerinin başka insanlara değil de örgütlere karşı olduğunu sanırlar.

*İngilizce good (iyi, iyilik) sözcüğü çoğul halinde, yani goods olarak, aynı zamanda mallar, eşya anlamına gelir ve her iki sözcüğün de kökeni aynıdır —Ş.Y.

Örgütler ve kurumlar araç olmaktan çıkıp birer amaç haline gelirler.

Nesneleri "mal" ve "değer" sayan konuşma ve düşünme tarzımızın kaynağı olan özel mülkiyet ve meta üretimi, aynı zamanda, belirli topluluk, kurum ve kuruluşlara kendilerine özgü bir varlıkları varmış gözüyle bakan, onlarda bireylerinkinden bağımsız ve üstün çıkarlar ve ihtiyaçlar, hattâ haklar vehmeden konuşma ve düşünme tarzımızın da kaynağıdır. Soyut kavramları somut şeyler hale getirmekten, "şeyleştirmek"ten ibaret tüm *verbal prosedürler** de işte buradan kaynaklanır. Bu olgunun en çarpıcı örneklerine dinde rastlarız, fakat metafizik ve idealist düşünme tarzlarında da sık sık uygulanan bu yöntem dilde öyle özel sözcük ve ibarelerin kullanılmasına yol açar ki, filozoflar için çözülmesi adetâ olanaksız sorunlar çıkar ortaya.

Kendi kendimiz için yarattığımız bu tepetaklak dünyanın yeniden ayakları üstüne oturtulması gerekir. Uygulamada bu komünist üretim ortaklığı biçimini gerçekleştirmek anlamına gelir: ekonomik faaliyet insan ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla planlanır ve *Komünist Manifesto*'nun deyimiyle, "tüm üretim muazzam bir ortaklığın ... ayrı ayrı herkesin özgür gelişmesinin toplu olarak herkesin özgür gelişmesinin şartı olduğu bir ortaklığın elinde yoğunlaşır". Fikir planında ise, tersine dönmüş dünyayı düzeltmek, araçların amaç olarak gösterilmediği ve sadece insanlarla faaliyetlerinin amaç sayıldığı rasyonel değer yargılarına varmak demektir.

Komünizmin istenen bir beşerî ortaklık biçimine yönelik amacı kuşkusuz ekonomiktir. Çünkü insanlar tarafından neyin gerçekleştirilebileceği, neyin gerçek-

*Serbest bir çeviriyle buna "kelime cambazlıkları" da diyebiliriz —Ş.Y.

leştirilemeyeceği toplumun ekonomik örgütlenmesine bağlıdır. Fakat bunun yanısıra, salt ekonomik olan, sadece belirli bir ekonomik faaliyet biçimini savunmaktan ibaret kalan bir amacın soyut ve eksik olacağı kuşku götürmez; çünkü ekonomik faaliyet hayatın tümü değil, sadece zorunlu temelidir, ve bir amaç değil bir araçtır. Modern tekniklerin geliştirildiği ve ortak mülkiyet temeli üzerinde planlandığı bir toplumda, üretici çalışma çok zaman alan çetin ve yorucu bir iş olmaktan çıkar. Böyle bir toplumda insanlar, kendilerini geniş kapsamlı bir eğitim, bilgi, kafa ve el hünerleri ve kültürle donatmak ve kişisel yeteneklerini artırmak, boş zamanlarını değerlendirmek ve özgürce faaliyette bulunmak için gerekli tedbirleri almalıdırlar. Komünist amaç bunların hepsini kapsar ve "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre" sloganının pratik özü budur. Ekonomik faaliyet ve ekonomik örgütlenme tek tek insanların kişisel yeteneklerini, ilişkilerini geliştirmek, ihtiyaçlarını ve zevklerini karşılamak amacına yöneliktir.

O halde "başlıbaşına bir amaç olan insan enerjisinin özgür gelişmesinden" ne kastedilmektedir?

Toplumsal hayatı oluşturan insan faaliyetlerinin tümü içinde herkes ve herkesin faaliyeti her zaman başka insanlara ve başka insanların faaliyetine bağlıdır ve onlara katkıda bulunur; öyle ki, sadece insanlar ve faaliyetleri birer amaç olmakla birlikte, böyle bir amaç hiç bir zaman kendi kendine yeterli mutlak bir amaç değil, aynı zamanda başka amaçlar için bir araçtır. Tek bir faaliyet ve sonuçları ilgili kişi ya da kişiler için ne kadar tatmin edici olursa olsun, daha geniş olan toplumsal hayat açısından ve başka insanlarla başka faaliyetler açısından bakıldığında, bu faaliyetler sadece kendi uğruna değil fakat daha başka

bir şeyler uğruna yapılmışlardır: nasıl ki, bir insan hiç bir zaman tek başına yaşayamaz, mutlaka başka insanların desteğine ve yardımına ihtiyaç duyarsa.

Ancak toplumsal amaçlara ilişkin komünist anlayış çerçevesi içinde, kişisel faaliyetler toplamının gelişmesi, içinde yer alan özel faaliyetlerden farklı olarak, başka bir şey uğruna değil, bizzat kendi uğruna savunulur. Ve beşerî değer yargılarında tek mutlak budur.

# 11
# ÖZGÜRLÜK, ZORUNLULUK VE YÜKÜMLÜLÜK

İNSANLARIN teknolojik ilerlemesi sayesinde uygulanabilir ve istenir hale gelmiş olan komünist ortaklık biçimi, amacı, Marx'ın deyimiyle "insan enerjilerinin özgür gelişimi" olan bir ortaklıktır. Bireysel ihtiyaçların tatmini bu amaca hizmet eden bir araçtır. Çünkü insanın ihtiyaçları insan hayatının ihtiyaçlarıdır ve hayat da bireysel organizmaların faaliyetidir. O halde komünizmin amacı, insanların herkesin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde bir araya gelmelerini ve bunun sonucu olarak herkesin başkalarıyla birlikte ve başkalarına dayanarak kendi kişisel beşerî yeteneklerini serbestçe kullanabilmelerini ve geliştirebilmelerini sağlamaktır.

Bu amaç sadece "gelişme" olarak değil, "özgür gelişme" olarak ifade edilir, çünkü insanlar bir şeyi yapmaya zorlandıkları sürece onlara birer araç olarak davranılıyor ve insan olarak gelişmeleri ve hayattan zevk almaları köstekleniyor, çarpıtılıyor demektir. Bu bağlam içinde "özgür" sözcüğü "zorlanmadan" diye olumsuz bir anlam taşır. Bir faaliyet ancak insan onu

yapmayı kendiliğinden seçtiği ve dış zorlamalar olmadan yürüttüğü zaman serbestçe yürütülmüş sayılabilir. İnsan faaliyetinde zorlanmadığı ve istediğini yapmasına izin verildiği ölçüde özgürdür.

Öte yandan, bireylerin ancak devlet tarafından yönetildikleri zaman özgür olduklarını ileri süren "özgürlük" tanımlamaları (Hegel'in politik felsefesinde olduğu gibi), özgürlüksüzlüğe fahrî olarak özgürlük adını verme amacına yönelik kaba bir sözcük saptırmasından başka bir şey değildir. Bu gibi tanımlamalar için genellikle uydurulan bahane, bireyin ancak, davranışlarının kendi bağımlı (özgür olmayan) akıldışı bireysel dürtülerinin etkisi ve egemenliği altında kalmasını önleyecek biçimde kendi iyiliği için yönetildiği zaman gerçekten özgür sayılabileceği düşüncesidir. Oysa, özgür kişi dürtülerini kendi başına yönetir ve kendi iyiliği için polislerin gelişigüzel davranışlarına boyun eğmek zorunda değildir.

Özgürlüğün bireylere özgü bir nimet olduğu açıktır. Her toplumsal yüklem nasıl bireylerin faaliyet ve ilişkilerinin bir türevi ise, özgürlük de öyledir. Özgür bir toplum bireysel özgürlüğe yer veren bir ortaklık, bir birliktir. Bireyler özgürlükten yoksun oldukları ölçüde toplum da özgür bir toplum olmaktan uzaktır.

Özgürlük sadece belirli bireylerin kişiliğinde ve o da ancak belirli faaliyetleri yürütürlerken mevcuttur. Bu nedenle, bir şart ya da bir amaç olarak, genelde özgürlükten söz etmek ve genel bir biçimde insanlar ya da toplum özgürdür ya da özgür değildir demek, sözcükleri belirsiz ve çeşitli anlamlara çekilebilen biçimde kullanmaktan başka bir şey değildir ve bunun tek amacı aslında özgürlüğün çeşitli inkârlarını maskelemektir (çağdaş "özgür dünya" deyiminde olduğu gibi). Oysa, hangi insanların özgür olduğunu, ne bakımlardan

ve ne yapmak konusunda özgür olduklarını belirtmek gerekir. Toplumsal gelişmenin akışı içinde (ki özgürlük ve özgürlüksüzlük ancak bu bağlam içinde düşünülebilir) insanlar kendilerini çeşitli bakımlardan ve çeşitli ilişkilerinde özgürleştirmişler, fakat buna karşılık başka bakımlardan ve başka ilişkilerinde birbirlerini köleleştirmişlerdir.

İnsanların başarıyla yürütebildikleri çeşitli faaliyetler anlamında insan özgürlüğünün kapsamı her zaman için insan vücudunun gerçek fizikî yapısı tarafından koşullandırılır, fakat aslında teknolojik ilerlemenin ürünüdür. Teknolojik araçların icadı ve doğa güçlerinin insanoğlunun amaçlarına tâbi kılınması özgürlüklerin temelidir, ve insanların teknolojik ilerlemesi ne kadar büyükse bireyler tarafından ulaşılabilecek olan özgürlüğün kapsamı da o kadar büyük olur. Örneğin ilkel toplumlarda, komünal ilişkiler içinde insanlar görece özgür oldukları, birbirleri üzerinde zorlamalara ve baskılara pek rastlanmadığı halde, teknolojik gerilikleri onları doğa karşısında görece bağımlı bir durumda tutar. Bireylerin hep birlikte sürdürdükleri geleneksel kabile faaliyetlerinin dışında pek yapabilecekleri bir şey yoktur, ve bu yüzden de kendilerine özgü hak ve çıkarlara sahip bireyler oldukları düşüncesi pek akıllarına gelmez. "Soylu vahşi" sadece burjuva romantikleri tarafından özgür sayılırdı, yoksa o kendisini özgür saymazdı. İlkel toplumda bilinç, Marx ve Engels'in deyimiyle (*Alman İdeolojisi*, I, 1), "sadece sürü bilincidir". Öte yandan, insanlar teknolojilerini ve doğa üzerindeki egemenliklerini geliştirdikçe, kendilerini birbirlerinin egemenliği altına sokmuşlardır. Böylece, teknolojik ilerlemenin mümkün kıldığı özgürlüğün gerçek kapsamı ile toplumsal ilişkilerinin bireylere bundan yararlanmak için sağladığı fırsatlar arasında bir çelişki

ortaya çıkmıştır. Bunun bir sonucu olarak sınıf mücadeleleri bilinçli özgürlük mücadelelerine dönüşür —genel olarak özgürlük için değil, spesifik özgürlükler için. Çünkü kendilerine fırsat tanınmayanlar onları elde etmek için savaşırlar, başkaları ise berikilerin zararına kazandıkları ayrıcalıklar biçimindeki özgürlüklerini savunmak için bir araya gelirler. Devrimci teknolojik ilerlemenin aracı olan kapitalizm, ayrıcalıklı sınıflar fırsat eşitliği için mücadele ettikçe, bireylerin daha geniş bir özgürlük kazanmalarına izin vermiştir. Şimdiye kadar modern endüstri her ne kadar insanları makinelere bağlamışsa da, aynı endüstri verimliliği sayesinde bir özgürlük taşıyıcısı olmuştur. Sonuna kadar gelişebilmesi ve insanların onlardan yararlanabilmesi için, bireysel özgürlüklerin tam ve sınırsız olması gerekir. Modern teknolojinin engelsiz gelişme ihtiyaçlarına karşılık düşen komünist bir araya gelme biçimi insan özgürlüklerinin kapsamının azamî derecede genişletilmesinin ve herkesin özgür faaliyetten yararlanmasının temelini oluşturur ve bu amaca hizmet eder.

Özgür faaliyetin yürütülmesi bazı zorunlu koşullara bağlıdır ve bunlar olmadıkça mümkün değildir. Şu halde, herhangi bir bilinçli faaliyette alabildiğine bir özgürlükten yararlanmak için insanların kendilerini bilinçli olarak onun zorunlu koşullarına tâbi kılmaları, bunların ne olduğunu bilmeleri ve onlara uymaları gerekir. Her türlü faaliyet alanında özgürlük zorunluluğun takdir edilmesini gerektirir. Ve bu zorunluluk: "Falan hiç bir zaman olmaz ya da yapılamaz", "falan hiç bir zaman olmaz ya da yapılamaz, filan olmadıkça" gibilerden olumsuz ve şartlı genellemeler biçiminde ifade edilir.

Bir kez, herhangi bir teşebbüsün sonuca ulaştırılması teşebbüs konusunun nedensel özelliklerine ve kul-

lanılan araçlara (ve bu arada insan vücudunun bizzat kendisine) bağlıdır. İşte Engels'in *(Anti-Duhring,* bölüm II) "özgürlük kendimiz üzerinde ve dış doğa üzerinde, doğal zorunluluk bilgisine dayanan hâkimiyet ten ibarettir" sözü bu nedenle söylenmiştir. Engels'in demek istediği şuydu: kendimizin ve kendi dışımızdaki her şeyin nedensel gerekirciliğe (determinasyona) tâbi oluşu özgür faaliyet olanağımızı ortadan kaldırmaz, tersine onun zorunlu koşuludur. Eğer *her şey* olabilseydi, o zaman hiç bir şeyi kendi niyetlerimize göre meydana getiremezdik. Ve değiştirmek elimizde olmayan nedensel yasaları ne kadar iyi bilirsek, istediğimiz sonuçları yaratmakta o kadar daha özgür oluruz. Engles'in bunları yazmasından elli küsur yıl sonra, aynı nokta burjuva felsefesi tarafından da benimsenince, ünlü "lenguistik" filozof Profesör Ryle hem bilardo toplarının hem de bilardo oyuncularının mekanik yasalarına tâbi oluşlarının serbestçe bilardo oynanmasına engel olmadığını, tersine bunun zorunlu koşulu olduğunu söylemiştir.

Demek ki, beşeri faaliyette özgürlüğü kazanmak ve gerçekleştirmek için, ilkin özgürlüğün her bakımdan nedensel yasalara tâbi olduğunu anlamak ve o yasalar hakkında mümkün olduğu kadar çok şey öğrenmek gerekir. Bu bilgi özgürlüğümüzün kapsamını genişletmenin zorunlu bir koşuludur.

İkincisi, insan ilişkileri alanında yerine getirilmesi gerekli olan koşulları öğrenmek zorunluluğu vardır. Bireyler için, bu koşulların zorunluluğu, açıkça benimsendikleri zaman, yükümlülükler biçimini alırlar. O halde, zorunluluğun yükümlülük biçiminde değerlendirilmesi özgürlüğün gerçek nimetlerini genişletmenin ve evrensel biçimde gerçekleştirmenin zorunlu bir koşuludur.

Komünist toplumda özgürlüğün temel yükümlülüğü sadece çalışma yükümlülüğüdür. Çünkü Marx'ın belirttiği gibi (*Kapital*, III, 48, 3), işler mutlaka yapılmalıdır, ve çalışma ne kadar hafifletilmiş, ilginç ve çekici hale getirilmiş, zorunlu iş saatleri ne kadar kısaltılmış olursa olsun, faaliyet alanımızı seçmekte ne kadar serbest olursak olalım, çalışma "yine de bir zorunluluk alanı olarak kalır". Çalışmak, gerçekten de Marx'ın başka bir yerde de dediği gibi (*Gotha Programının Eleştirisi*), "hayatın temel zorunluluğudur".

Çalışabilmek ve sonra da çalışmanın ürünlerinin sağladığı yarar ve fırsatlardan yararlanabilmek için insanlar birçok bakımlardan birbirlerine ve karmaşık toplumsal ortaklıklarına bağlıdırlar. Hiç kimse tek başına, başkalarının iyi niyeti olmadan, fazla bir şeyler yapamaz. Demek ki, genel olarak özgür faaliyetten yararlanacak olan bireyler birlikte çalışmak, ve hem iş ilişkilerinde hem de bundan doğan öteki ilişkilerinde birbirlerinden karşılıklı olarak destek, sempati ve saygı istemek zorundadırlar.

Özgür kişisel faaliyette bulunmak için gerekli yükümlülükleri teşkil eden bu zorunlu beşerî davranış koşulları, yani bireylerin davranışını ayarlayan koşulları, şu "altın kural"da özetlenebilir: başkalarının sana nasıl davranmasını istiyorsan sen de başkalarına öyle davran. Başkalarının senin için çalışmasını istiyorsan, sen de başkaları için çalış; başkalarının senin ihtiyaçlarını karşılamasını istiyorsan, sen de başkalarının ihtiyaçlarını karşıla; başkalarının sana karşı nazik, sempatik ve saygılı olmasını istiyorsan, sen de başkalarına karşı öyle davran; başkalarının senin sırtından kâr etmelerini istemiyorsan, sen de başkalarının sırtından zenginleşmeye çalışma. Bu kural efsanevî İsa'ya atfedilmiştir; aslında birlikte çalışanların tecrübe ve sağdu-

yularının basit bir ifadesinden başka bir şey değildir. Fakat "altın kural" hiç bir zaman geniş ölçüde uygulanmamıştır; çünkü (rivayete göre, İsa'nın da belirtmiş olduğu gibi) özel mülkiyete dayanan toplumlarda uygulanması tamamen olanaksızdır.

Komünist toplumda, bireyler arasındaki pratik ilişkiler "açıkça anlaşılır ve makul" hale gelince, toplumsal yükümlülük, birlikte çalışma esasına dayanan özgür faaliyetin koşulu olarak zorunlu olandan ibaret kalır. Yükümlülük sadece herkesin ortak özgür faaliyetini sürdürmek için kabul etmek zorunda kaldığı şeydir. Nitekim, benzer bir anlamda, insanlar doğa ile ilişkilerini sürdürebilmek için doğa yasalarını kabul etmek zorundadırlar. Kötü davranan bir kimse hata işlemiş bir insan gibi muamele görür (belki çok ciddi bir hata ama yine de sadece bir hata) ve başkaları onun bu hatasını düzeltmeyi üstlenirler —tıpkı işinde bir yanlışlık yapan bir kimsenin arkadaşları tarafından uyarılması ve hatasının düzeltilmesi gibi. Ahlâk artık insanlara faaliyetlerinin bir *sınırlanması* gibi *dayatılmış* bir şey olmaktan çıkar. Erkeklerin ve kadınların dost ve sevgili olarak birbirleriyle giriştikleri ve bireysel mutluluklarının temel unsurunu oluşturan bütün öteki faaliyetlere gelince, bunlar "zorunluluk alanına" değil, yükümlülüklerin karşılıklı olarak yerine getirilmesi sayesinde mümkün olan özgür faaliyet alanına girerler.

Komünist bir toplumda özel ve genel ahlâk sorunları tamamen anlaşılır bir hale gelir. İnsan ilişkilerinin altın kuralına aykırı hareket etmek kimsenin aklından geçmez, tıpkı doğa yasalarına aykırı hareket etmeye çalışmanın kimsenin aklından geçmediği gibi: her iki halde de istediğimizi elde edemeyeceğimizi biliriz. Buna karşılık, insanların henüz bölünmüş oldukları, birbirlerini birer araç olarak kullandıkları ve kendi üretim

araçlarına, kendi ürünlerine ve kendi kurum ve örgütlerine tâbi oldukları bir toplumda, ahlâkî ölçüler ister istemez *zorla kabul ettirilmiş emir ve yasaklar* gibi görünür ve üstelik insan ilişkilerindeki çelişkiler ölçütlerde ve yükümlülüklerde çelişkilere yol açar. İnsan ilişkileri anlaşılır ve makul olmadığı sürece, beşerî ahlâk da öyle kalmaya mahkûmdur.

# 12
# AHLÂK

ŞİMDİYE kadar öğütlendiği şekliyle, ahlâk hep bireylere dışardan dayatılan bir şey olarak kalmıştır. Bunun da nedeni, günlük konuşma dilinde, "niçin bunu yapmalıyım?" sorusunun "bundan ne kazanırım?" sorusundan farklı oluşudur. Sadece kişisel tercih ve yarar düşünceleriyle hareket etmek, başka rehber tanımamak ahlâkın inkârıdır. Bu nedenle de insan her zaman şu soruları sormakta haklıdır: "Neden ahlâk kurallarına uygun hareket etmek zorunda olayım? Ve öyle olsa bile, şu emir ya da yasağa uyacak yerde niçin tam tersine uymayayım?" Belirli bir ahlâk yasasının insanlar arasında kök saldığı ve sorgusuz sualsiz kabul edildiği hallerde tabiî bu gibi sorular sorulmaz. Ancak toplumun bugünkü geçiş durumunda birçok insanlar bu soruları sormakta ve onlardan bir haylı tedirgin olmaktadırlar.

Ta Thomas Hobbes'un zamanından beri, doğaüstü kökenli teorileri ve doğaüstü müeyyideleri reddeden burjuva ahlâkçıları, birçok durumlarda, insanların her zaman kendi çıkarlarını kollayacak ve haz duydukları

şeylerin arkasından koşacak şekilde yaratılmış oldukları mütearifesini (aksiyomunu) kabul edegelmişlerdir. Kuşkusuz, bizzat Hobbes'un da işaret ettiği gibi, eğer herkes başkalarına aldırış etmeden sadece kendi çıkarını düşünecek olursa, bunun sonucu büyük bir kargaşa olur ve hiç kimse kârlı çıkmaz. Bu sorun üzerinde uzun süre kafa yorulduktan sonra ütilitarizm (faydacılık) denilen ilkede karar kılınmıştır: buna göre, ahlâk kurallarından amaç, bireysel eylem ve davranışları herkes için en büyük yararı ya da yine herkes için mümkün olan en büyük doyumları sağlayacak şekilde düzenlemektir.

Eylemlerin ahlâk kurallarına uygunluğunu bunlardan elde edilecek yarar ya da doyumlara bağlamayı öngören ütilitarizm ilkesinde açık bir bit yeniği vardır: bu gibi kazançlar toplumlara değil, kişilere aittir ve birçok hallerde bireylerin ahlâk öğretilerine aykırı hareket etmekle elde edecekleri kazançlar bu öğretilere uygun davranmakla elde edecekleri kazançlardan daha büyüktür. İyilik yapmanın her zaman yarar sağladığı (iyilik yap denize at, balık bilmezse hâlik bilir) doğru değildir. Fakat ahlâkın biricik temeli birtakım yarar ve doyumlar sağlamak ise, bireyi ahlâk uğruna ya da başkalarının yararı için bazı çıkarlarından özveride bulunmaya, birçoklarının aynı şeyi kendisi için yapmaya yanaşmayacaklarını bildiği sürece, nasıl ikna edebiliriz? Bu zorluğu gören Jeremy Bentham (bütün burjuva ahlâkçıları içinde en pratik ve en tutarlı olanı ve dolayısıyla en çok eleştirilmesi gerekeni) yasama organlarını kötü insanların hiç bir zaman istediklerini elde edememelerini sağlayacak yasalar çıkarmaya ikna etmek için bir ömür harcamıştır. İnsanlar şu ya da bu şekilde zorlanıp korkutulmadıkça ahlâklı olmazlar diye düşünmüştür. Örneğin, işçileri aylaklığın hazlarından vazgeçir-

mek ve ahlâkî bir görev olan çalışmaya zorlamak için, çalışmayanları aç bırakmayı ve ıslahevlerine atmayı öngören yasalar çıkarmanın sadece Wesley'ci Metodizmi teşvik edip onları cehennem ateşiyle tehdit etmekten daha etkin olacağını savunmuştur (ki bunda büsbütün haksız da sayılamaz).

Görülüyor ki, en natüralist burjuva etikine (ahlâkiyatına) göre bile, ahlâk, tıpkı daha manevî ve dinî varyantlarında olduğu gibi, insanlara dışardan dayatılan bir yükümlülük sayılmaktadır. Ister maddî hazlardan ve doyumlardan ister Tanrıdan ve meleklerden kaynaklansın, ahlâk insanlara zorla kabul ettirilen yabancı bir şey olarak kalmaktadır.

Bu durumun nedenlerini açıklamak hiç de zor değildir. İnsan toplumu geçim araçlarının toplumsal üretimine dayanır ve insanların toplum içerisinde bir araya gelişleri —ki ancak toplum içinde birer kişi olabilirler— mutlaka üretim biçiminin koşullandırdığı ve mülkiyet ilişkilerinde ifadesini bulan belirli bir biçime bürünmek zorundadır. Bu bir araya geliş biçimi ahlâkî yükümlülükleri belirler, ve bu biçimin korunması ve gelişmesi insanların nasıl yaşamaları, nasıl davranmaları ve birbirlerine nasıl muamele etmeleri gerektiğine ilişkin belirli ölçütleri gerektirir. Demek ki, ahlâkî yükümlülükler insanların toplumsal ortaklıkları nedeniyle birbirlerine borçlu oldukları şeylerden ibarettir. Bu da yükümlülüklerin haklar içerdiği anlamına gelir, yani haklar yükümlülüklerin tersi ya da öbür yüzüdür. Mademki her insanın başkalarına karşı ödevleri vardır, başkalarının da ona karşı ödevleri vardır ve bu da onun başkalarına karşı kişisel taleplerini ya da haklarını oluşturur. Bu kavramlar ortaklık biçiminin değişmesine koşut olarak gelişir ve değişir. Ve, doğal olarak, çeşitli insanların çeşitli toplumsal durumlara sahip sayıl-

dıkları topluluklarda yükümlülükler ve haklar herkes için aynı değildir. Bazı insanların daha çok hakları ve daha az yükümlülükleri, bazılarının ise daha çok yükümlülükleri ve daha az hakları vardır.

"Genel olarak" beşerî ortaklık diye bir şey yoktur ve olamaz; sadece belirli ortaklık biçimleri vardır ve bunların her birine başka başka yükümlülük ve hak kavramları karşılık düşer. Sınıf farklılıklarının bulunduğu ve bir sınıfın çıkarlarının ağır bastığı ortaklık biçimlerinde yükümlülük ve haklar egemen sınıf çıkarlarını temsil eder ve ahlâk yasası evrensel bir ahlâk yasası olmayıp sınıf farkı gözeten bir yasa olur. Sınıf çıkarları çeliştiği ve bireylerin kişisel çıkarları toplumsal yükümlülüklerle çelişki halinde bulunduğu zaman da, herhangi bir yükümlülüğün bir ölçüde zor kullanılmadan yerine getirilmesini ya da müeyyide uygulamadan haklara saygı gösterilmesini sağlamak olanaksızdır. Dolayısıyla insanların bir arada yaşamasının zorunlu koşulu olan ödev ve hakların yerine getirilmesi ve kullanılması, toplumsal planda örgütlenmiş ahlâkî çağrı, teşvik, ikna ve baskı araçlarıyla ve bunları destekleyen fizikî zorlama ve ceza tehditleriyle sağlanabilmektedir ancak.

Sonuç olarak denilebilir ki, özel mülkiyet, bölücü etkileriyle, beşerî ortaklığın temelini teşkil etmeye devam ettikçe, ahlâk mutlaka insanlara toplumsal baskıyla dayatılmış bir ahlâkî yasa biçimini almaya mahkûmdur. Üstelik bu yasa evrensel olmak savında olduğu halde aslında sınıf çıkarlarının maskeli bir ifadesinden başka bir şey değildir. Burjuva radikallerinin, ahlâkı bütün insanlara ortak çıkarlarını temsil eden bir şey olarak kabul ettirme çabaları aslında burjuva mülkiyet ilişkilerinin ideolojik bir ürününden başka bir şey değildir. Çünkü ahlâkı üstüne oturtmaya çalıştıkları bü-

tün o "yarar", "çıkar", "doyum", "haz" gibi kavramlar özel mülkiyetten kaynaklanmaktadır: değil mi ki, iyi olan, bizatihî amaç olan sizin yaptığınız bir şey değil, elde ettiğiniz ya da malik olduğunuz bir şeydir. Böyle bir anlayış ise ister istemez özel mülkiyetin bölücü etkileri altında çökmeye mahkûmdur. Ve ahlâk teorisi ne olursa olsun, ahlâk yasası hiç bir zaman güleryüzlü ve sempatik bir niteliğe bürünmez. Gerisinde ister Tanrının sesi ister ceza tehdidi bulunsun, daima çatık kaşlı ve iticidir.

Ahlâk sadece, Lucretius'un din için söylediği gibi, "fani insanlara öfkeyle bakan" yabancı bir yüz göstermekle kalmaz; kestiği ahkâm o kadar çelişkilerle doludur ki, ahlâklı bir hayat yaşamak isteyen insan çoğu kez bunları nasıl yorumlayacağını bilemez. Bir yandan değer yargılarında ve bunlara esas olan ölçütlerde, neyin övülmesi ve neyin kınanması gerektiği konusunda çelişkilerle karşılaşır (ki temel sınıfsal ve bölgesel çelişkilerin bulunduğu bir toplumda bu kaçınılmazdır), bir yandan da açık-seçik emir ve yasaklar istihraç edebileceği yargı ve değerlendirme ölçütlerinin bulunmadığını görür. Örneğin, hem tutumluluk hem cömertlik birer erdem, hem nekeslik hem israf birer günah olunca, erdem yolunu bulmak ve günahtan kaçınmak nasıl mümkün olur? Ya da otoriteye itaat etme ve başkalarına saygı gösterme eylemlerinin ikisi de birer erdem sayıldığına göre otorite ölçüsüz ya da zalim olunca ne yapmalı? Bu nedenledir ki, Aristo bundan yüzyıllarca önce erdemin "altın orta yol" olduğunu söylemiş* ve daha sonraları da protestan ve burjuva ahlâkçıları her insanın kendi kendisine karşı sorumlu olduğunu ve "kendi içindeki rehberi" dinlemesi gerektiğini söylemişler, —son-

*El hayrül-umur evsatuha (her işin ortası iyidir) hadisi şerîfi de bu perelelde bir öğüttür —Ş.Y.

ra da içlerindeki rehberin hoşlarına gitmeyen emirlerine göre hareket edenleri suçlamışlardır! Bugün de egzistansiyalist (varoluşçu) âkildaneler bütün seçimlerin ahlâk bakımından sıkıntı verici oldukları, ancak insanın yine de seçmek zorunda olduğu sonucuna varmaktadırlar.

Bu ve buna benzer ahlâkî çelişkiler şundan doğmaktadır: insanlar amaçlarını ya da çıkarlarını çeşitli şeylere sahip olmakta görüyor, birbirlerine karşı borçlarına ve ödevlerine kurumlara karşı borç ve ödevler gözüyle bakıyor ve birbirlerine birer eşya ya da eşya üretmek ve eşyaya malik olmak için kullanılacak birer araçmışlar gibi davranıyorlar. Temel çelişki şuradadır ki, bu böyle olunca artık kimse başkalarına kendisine baktığı gibi, aynı gözle bakamamaktadır (en sofistike burjuva felsefesinde başka insanların da kendimiz gibi insanlar olduklarının kuşku ile karşılanmasının nedenlerinden biri de kuşkusuz budur). Çünkü insan başkalarını birer eşya ve araç gibi görebilirse de, kendisini hiç bir zaman öyle göremez. Ahlâkî yargıların evrenselleştirilebilirliği ve tutarlılığı altın kuralın uygulanmasını gerektirir, ama insanlar birbirlerine eşya gözüyle bakacak şekilde beşerî ortaklıklar kurdukça, bunun tutarlı bir biçimde uygulanması mümkün değildir. Böylece, evrensel olmaları gereken ahlâkî yargılar gerçekte hiç bir zaman evrenselleştirilememektedir. Her zaman ahlâki çelişkiler ve çatışmalar vardır.

Bu arada insan ilişkilerinin, her türlü mülkiyet, otorite ve ahlâkî yasalara meydan okuyarak sadece insanî sempatiyle yönetilmesi gerektiği fikri hiç durmadan ileri sürülmüş ve yayılmaya çalışılmıştır. Ezelî beşerî çelişki bu fikrin ifadesi ve uygulaması ile ekonomik ilişkilerin ve kurumların insanlardan istedikleri arasındadır. Bu fikir emekçi yığınları arasından doğmuş

ve çağlar boyunca şairler, peygamberler, sanatçılar ve filozoflar tarafından büyük bir belâgatle ifade edilmiştir. Çelişki bireysel yaşamda, sınıf müacedelesinde, politikada, dinde, sanatlarda, felsefede, kısacası beşerî faaliyetin her alanında kendini gösterir. Ne var ki, gerçek hayatın çelişkileri bilimsel olarak açığa kavuşturulmadıkça, insan ilişkilerinde özlenen o ideal akıldan çok "kalpten" gelir gibi görünmekte, ve pratik bir toplumsal imar programı olmaktan çok bir duygu ve özlem niteliği taşımaktadır. Oysa bilimsel hümanizm insanın kalbiyle aklını birleştirir. Kalbin duyguları aklın sesi tarafından olduğu gibi ifade edilir.

Komünizmde, ahlâk, serbest kişisel faaliyete dışardan zorla dayatılan bir fren olmaktan çıkar ve bu arada yabancılaşmanın öteki kardeş ürünleri de bütün çirkinlikleriyle ortadan kalkar, —devlet, politika ve din. Çünkü artık insanları yönetmek için bir devlet örgütünü ayakta tutmayı, ya da devlet içinde belirli çıkarları korumak için politika yapmayı haklı gösterecek bir neden kalmaz. İnsanların maddî çevreleri içinde doğru yoldan saparak günaha girmeleri ve kurtuluşlarını doğaüstü güçlerden beklemeleri için de bir neden kalmaz. Kurulan beşerî ortaklık biçimi ise bireysel ihtiyaçlara karşılık düşer ve bireylere serbest faaliyetlerini sınırlayıcı şekilde zorla yerine getirilmesi gereken külfetler yüklemez. İnsanların maledinme biçimlerinden doğan çıkar çelişkileri ortadan kalkınca ve dolayısıyla insanın başkalarından kendisine karşı beklediği davranış biçimi ile kendisinin başkalarına karşı çıkarına uygun düşecek davranış biçimi arasında bir çelişki kalmayınca, kendi kendini tanıma ve yeteneklerinin bilincine varma ve insanlar arasında karşılıklı sevgi hayatta insana rehber olabilir ve insan ilişkilerinin altın kuralı ensonu uygulanır hale gelebilir.

# 13
# AHLÂK VE SINIF MÜCADELESİ POLİTİKASI

İNSANLARIN özgürlük koşulları doğrultusundaki toplumsal gelişmesi, öteden beri zor ve çetin doğa güçlerine ve beşerî istekler karşısında dikilen doğal engellere karşı olduğu kadar insanların insanlara karşı da bilinçli mücadelesini gerektirmiştir. Doğaya karşı mücadeleleri insanları maceracı yapmış ve çeşitli zorluklara, yoksunluk ve sıkıntılara alıştırmıştır; insanların insanlara karşı mücadelesi ise onları zalim ve kinci yapmış, başkalarının acılarına kayıtsız bırakmıştır. Dili ve kavramsal düşünceyi geliştirmekle, böylece kendilerinin ve başkalarının bilincine varmak, ortak amaçları bulunduğunu ve birbirlerine muhtaç olduklarını anlamakla, insanlar "insanlık" sözcüğüyle ifade edilen karşılıklı saygı ve davranış özelliklerini geliştirmişlerdir. Ve aynı kaynaklardan, ve aralarında çıkan toplumsal çatışmalardan, "insaniyetsizlik" dediğimiz özellikleri edinmişlerdir. Bunlar, aynı beşerî gelişme süreci içinde ortaya çıkan karşıt kutuplardır ve biri ortaya çıkmadan öteki de çıkamaz. Böylece, nasıl ki aşk, dostluk, gülme

ve acıma beşerî bilincin ürünleri olan, hayvanlar dünyasının kalan kısmına yabancı özellikler ise, insanın insana karşı gaddarlığı, insaniyetsizliği de başka hayvanlarda rastlanmayan bir özellik, insanlara özgü bir kötülüktür. Çağımızda toplumsal kooperatif üretimin gelişmesi ve insanların eşitleştirilmesi ile, insanlık değerleri eskisinden çok daha büyük bir önem kazanmış, ve tıp, eğitim ve sosyal hizmetlerin gelişmesi gibi alanlarda pratik ifadelerini bulmuşlardır. Fakat çağımız aynı zamanda geçmiş çağlardan hiç biriyle karşılaştırılamıyacak derecede korkunç zulüm ve gaddarlık örneklerine de tanık olmuş ve olmaya devam etmektedir. İnsanın iyi huy ve eğilimlerinin geniş ölçüde kullanılmasını mümkün kılan aynı teknik kaynaklar kötü huy ve eğilimlerine de geniş bir uygulama alanı sağlamaktadır.

Beşerî çatışmalar arenasında insanlık ilkelerinin evrensel bir davranış rehberi olabileceğini ileri sürmek insanlığın gerçek durumuna göz kapamaktan başka bir şey değildir. Eğer ortada çelişkiler varsa bunların içinden çıkmak olanaksızdır. Ve eğer bunlardan bir hayır gelecekse, sonuna kadar mücadele etmek gerekir, ve bu da insanların insanlara zarar vermeye devam etmeleri gerektiği anlamına gelir Hıristiyanlığın "uysallık" ilkesi, görünürde kurtuluş olanakları bulunmayan zavallı insanlara verilen bir öğüttü, —fakat "yeryüzü uysallara kalacaksa" miraslarına sahip çıkmakta uysal davranmamalıdırlar.

Bugün sınıf mücadelesinin yürütülmesinde, hem kamu politikası hem de bireysel davranış alanlarında, insanlığın henüz barbar sayılabilecek durumundan, beşerî ilişkilerin hâlâ anlaşılır ve makul hale gelmemiş olmasından kaynaklanan eylemler sık sık yineleniyorsa, buna pek şaşmamak gerekir. Çünkü William Morris *Komünizm* üzerine verdiği bir dersin sonunda "komünizm

dışında her toplum düzeni ona mensup olanların tümü için baskıcı ve yüzkızartıcıdır" derken gerçeğin ta kendisini dile getirmiştir. Fakat komünistler bu yüzden mücadeleyi, bırakmayacaklar, "başarısızlığa uğrayan tanrıdan" söz etmiyecekler, tersine sonuna kadar diretecekler ve Morris'in sözü geçen dersinde dediği gibi şöyle diyeceklerdir: "Anlayacak kadar zekâ, isteyecek kadar cesaret, zorlayacak kadar kuvvet. Eğer yeni toplumla ilgili düşüncelerimiz bir düşten ibaret değilse, bu üç haslet emekçi halkın etkin çoğunluğunu harekete getirmelidir. İşte o zaman, size söz veriyorum, istediğimiz olacaktır."

İnsanın insan tarafından sömürülmesi büsbütün sona ermedikçe, ahlâk, ortak bir insanî görüş ve ortak insanî çıkarlar ifade eden genel bir insanî bakış açısına oturtulamaz, olsa olsa bir sınıf açısına oturtulabilir. Ahlâk, ya sınıflara bölünmüş bir toplumu itirazsız kabul eder ve o zaman da sömürücü sınıfların görüş açısını ve çıkarını temsil eder; ya da sınıf farklılıklarının ortadan kalkmasını ister, ve o zaman da sömürücü sınıflara yabancılaşır ve sadece ötekilerin görüş açısını ve çıkarını temsil eder. Bilimsel sosyalizm ve komünizmin ahlâkı sınıfsal ve militandır, ve bütün emekçi sınıfları eski ve hâlâ mevcut sömürü ve yabancılaşma koşullarını ortadan kaldırmak için —ki bugün bu artık mümkündür— mücadeleye çağırır. Onlar için, amacın gerçekleştirilebilirliği ve insanlar için istenirliği ona ulaşmak için gerekli tüm örgütlü mücadele araçlarının kullanılmasını zorunlu ve haklı kılar. Bu da, insanlık değerlerine saygıyı etkin hale getirmek için onların gerçekleştirilmesini köstekleyenlere mutlaka karşı çıkmak gerekir, hemcinslerimize karşı saygı ve sevgiyi etkin hale getirmek için başkalarının sırtından geçinenlere karşı mutlaka nefret ve horgörü ile bakmak gerekir demektir.

Mademki günahı mahkûm eden ve ilâhî yardıma dayanan dinin aldatmacalarına kanmamayı artık öğrenmişlerdir; mademki sınıf mücadelesinin eninde sonunda kendilerine neler getireceğini anlamışlardır; mademki kurulu devlet otoritesinin ve onunla elele giden ideolojilerin işlevlerini kavramışlardır; mademki ister azamî doyum ve çıkar uzlaşmaları hesaplarına ister ilâhî vahye dayansın, sözde evrensel bir ahlâkın kendilerine zorla dayatılmasını reddetmişlerdir — onlar için tek davranış rehberi (alelâde kişisel çıkar düşünceleri yerine) emeğin kurtuluşu için ne yapmak gerekiyorsa, odur.

Bireyler için bu hâlâ bir yükümlülüktür. Çünkü toplumsal sorumluluk isterleri ile bireysel çıkar, doyum ve hazları karşı karşıya getirir. Sonra şu da var: herkesin ancak kendi zevklerini ve arzularını tatmin etmek için yaşayacağı ve olsa olsa başka insanların da varlığını hesaba katarak bazı ufak tefek ayarlamalara ve uzlaşmalara yanaşacağı bir hayat tarzı da tatmin edici bir çözüm yolu olamaz, çünkü bu insanların beraberliğinin ve birbirlerine bağımlılıklarının inkârı anlamına gelir. Ve, uygulamada bireyi başkalarıyla ilişkilerinde ulaşabileceği bir amaçtan yoksun kılar; oysa, gerek kendisinin gerek bütün öteki insanların tüm varlık biçimi ve ilişkilere dayanır. Böylesine yoksun bir insanın (ki çağdaş toplumun bütün sınıflarında örneklerine rastlamak mümkündür) kuşkusuz kişisel ihtirasları yok değildir: kendisi için neler elde edebileceğini ve başkalarını kullanarak nelere sahip olabileceğini düşünmekten geri kalmaz. Fakat ahlâk açısından amaçsızdır. İstediklerini elde edemeyince, hiç değilse ölümüyle tam bir hüsrana uğrar. Atasözünde denildiği gibi, "kefenin cebi yoktur". Her insan kendi heves ve arzularının dışında bir şey için yaşamak ih-

tiyacındadır, çünkü hepimiz bir arada yaşamak zorundayız. İnsanın ayrıca kendi kişisel mallarının dışında bir şeylere de ihtiyacı vardır (kişisel mal derken buna yakın aile bağları da girer). İnsanların bu temel ihtiyacını ifade etmek için çoğu kez hayatın "anlamını" bulmak gerektiğini, ya da hayatımıza bir "anlam" vermek gerektiğini söyleriz. "Anlam" sözcüğü burada "amaç", "gaye", "erek" ile eşanlamlı olarak kullanılır. İşte komünizm hayata bir anlam kazandırmakla, hem de insan hayatının gerçek koşullarından kaynaklanan bir anlam kazandırmakla insanlara hizmet eder.

# İÇİNDEKİLER


1. İnsan Toplumu ... 7
2. İnsan İlişkileri ... 10
3. İşbölümü ve Özel Mülkiyet ... 15
4. Yabancılaşma ... 20
5. Din ... 26
6. Kapitalizm ve Sosyalizm ... 32
7. Komünizm ... 39
8. Bilim ve Değer Yargıları ... 49
9. İnsanlık Değerleri ve Sınıf Çıkarları ... 59
10. Amaçlar ve Araçlar ... 64
11. Özgürlük, Zorunluluk ve Yükümlülük ... 72
12. Ahlâk ... 80
13. Ahlâk ve Sınıf Mücadelesi Politikası ... 87

Bu kitabın dizgi, baskı ve ciltişleri Ankara'da
Aygül Matbaası'nda yapıldı.

# bilim ve sosyalizm yayınları

Ünlü İngiliz bilim adamı Maurice Cornforth'un bu küçük kitabı, çok yönlü ve kapsamlı bir felsefi-bilimsel incelemenin, marksizmin felsefi konularına ilgi duyan her okuyucu için kolayca anlaşılabilir bir sentezini içeriyor. Yazar bu yapıtında, marksizmin insan ilişkilerinin kavranması alanına materyalist ve insancıl yaklaşımının bir özetini vermeye, marksizmin özellikle "yabancılaşma" ve din karşısındaki tutumunun bir açıklamasını yapmaya çalışmakta ve marksist ahlâk teorisinin birçok konuları üzerinde açıklık getirmektedir.